

Formación, trabajo y desempeño docente: ¿Qué sabemos y qué necesitamos transformar?

Una radiografía de la evaluación a maestros

Sylvia Schmelkes
Guadalupe Águila
Laura Delgado
Eduardo Backhoff

Dos acercamientos a la formación y evaluación docentes en educación media superior

Rodolfo Tuirán
Juan Fidel Zorrilla

Tres experiencias internacionales

Yulan Sun, Chile
María Castro, España
Mioko Saito, África

Cuatro estrategias nacionales de formación continua

Aguascalientes
Baja California
Guanajuato
Tlaxcala

Cinco panoramas sobre las escuelas normales

Veracruz
Distrito Federal
Aguascalientes
Nuevo León
Sonora

Artículos

en lenguas indígenas

Ja jëyëjpë mëdyaakpë ma ja Política
México Naax Jootypë ma ja
Yajkapxtaakpë mëdë Kapxtaakpë
Ēna'k Examen ajxy Yak'ëdyuñëäjën

Mixe

Tutu jacotó cuenda naca tan coto
yo tun vaha o ña vaha jaha tyiñu
ra jacuaha naha ra. Política
Nacional de Evaluación Educativa

Mixteco

Nepy jaty ja yajkapxtaakpĕ ajxy kyĕxĕ'ĕky mĕt nepy ajxy tye'em'yajpaady: ¿tii ajxy nnĕjwĕĕyĕm n'ixy'ajtĕm a tii maajyajp ku ajxy nyajtĕgajtsĕmĕt?

JA AJXY CONSEJEROS'AJPĒ MA JA MĒJ
TUUNK MĒĒTPĒ AJXY KYAPXMÚKY MYĒD-
YAAKMÚKYĒN

JA MĒJ OFICINĒ MÉXICO NAAX JOOTYPĒ
MA JA YAJKAPXTAAKPĒ MĒT JA KAPX-
TAAKPĒ ĒNA'K AJXY YAK'EXAMEN ĒDYU-
NĒĒJĒN

Ja tuunk jante'emchobaatpĕ mĕdyii ja oy yajkapxtaakpĕ paatĕp ku tyunĕt jĕdu'un ja kyapxtaakpĕdĕjk ajxy y'abĕgĕt tĕĕ ajxy je'e may'ook kyapxpaady myĕdyaakpaady ma yĕ'ĕ kapxta'agyĕĕbĕ ajxy jyĕdĕy bya'tĕyĕn. A ooy jyajĕdu'unĕ, a'ixĕĕpy jĕdu'un ku nwinjwĕĕyĕmĕt ku ka'a jye'eyĕ tu' tu'uyĕ nĕ'ĕ tsobaatp ku ĕnajty jĕdu'un tĕ m'amin m'aga'awĕ'ĕy jĕdu'un *m'oy yajkapxtaakpĕ tĕdĕt*. Ku ajxy oy yajkapxta'agĕt madyu'u je'e ti jaty yajmaajyĕty ja du'un oy ka'a tĕgoy'idaambĕ a ta'tspĕky je'e nĕm-yachĕĕ: ku ajxy oy yajnĕ'ixĕ'ĕwĕt ja ajxy myadso'ondaakpyĕ mĕdyi jaty ti jaty ajxy oy yajtuumbadaampy ma ajxy yajkapxta'agyĕn mĕt ku ajxy madyu'u jyadĕt nĕjwĕ'ĕwĕt neby ajxy tyuna'añ ma ajxy ĕnajty yajpaadyĕn; ku ajxy tu'uwĕh abĕjk'aampy nĕ'ĕgĕ nĕkxĕt ma ajxy nĕgapxtaagĕ'ĕyĕn —a ween ajxy yajnĕ'ixĕ'ĕyĕĕ yak'abĕgyĕĕ jĕj'widsĕ'tĕ nej mĕt mĕnaa myaajyĕtyĕn; janĕ jĕdu'un du'umbĕ ku ja mĕju'unty ajxy mĕdĕyĕ mĕbaat myo'owĕĕjĕt mĕt ku ajxy wyin'ix y'ĕxkabĕĕ-jĕt ja tsaan gu'uk.

Janĕ jĕdu'un jyante'emchobaatpĕ ku du'un ngwendĕtuunĕmĕt ku yĕ'ĕ yajkapxta'agyĕĕbĕ tuunk jante'emyadyu'u'aampy kyĕxĕ'ĕky mĕt yajpaady. Kaj yĕ'ĕ tu'ukku'uduĕjt kĕxyĕ yajpaady: kĕwinduum ja yajkapxtaakpĕ ajxy wiink jaty tĕgach jaty wyingu'ix wyingubaadĕ'ĕy,

janĕ jĕdu'un ja kyapxtaakpĕ ĕna'k ajxy kĕwin-duum tĕgach jaty jyĕya'ay'ajpĕ, a jante'emmyay'ook ajxy je'e yajpaady, tyuñ xyajy ma tii kya'anĕ'ĕgĕ'ĕtyĕn. A kĕxyĕ mĕdu'untyĕ yĕ'ĕ du'un, adsibĕĕyĕp ajxy je'e ma ajxy jĕdu'un jyatuñĕn.

Yaa México, tĕĕ xii may jumĕjt y'ijnĕ ku ja programĕ ajxy tĕ wyĕ'ĕpyĕda'aky tĕ wyĕ'ĕyajtso'onda'aky mĕdyijĕk ja yajkapxtaakpĕ ajxy jĕdu'un pu'ubedĕĕjĕp —ma ajxy tye'emy'abĕjtsooñĕn ĕxtĕ nepy ajxy abĕjk'aampy jyaknĕkxyĕn ma ajxy nĕgapxtaagĕ'ĕyĕn mĕt tyuñĕn— mĕt ma ajxy myĕjuyĕĕjĕn, mĕt maa jaty ajxy je'e du'un tyuñ yajkapxta'agyĕn. A ooy jya jĕdu'unĕ, mĕdu'untyĕ ajxy jĕdu'un tĕ jyawĕ'ĕtyuñ jyawĕ'ĕwyinmáy kap je'e du'un tĕ nĕ'ĕgĕ mĕdĕyĕ'aty a je'enĕ ja kapxtaakpĕ ĕna'k ajxy jante'emñaaxyp jaty pyĕdsĕmy ma ajxy yak'examen ĕdyuñĕĕjĕn. Janĕ jĕdu'un du'umbĕ —je'e ajxy y'ijxpejt'ajpy nepy jaty ajxy myĕ'ĕmĕĕy mĕna ajxy Nĕgyu'ĕyĕ'ĕgyĕĕjĕn ma ajxy Tyĕgĕ'ĕyĕn ma ja Tuunk ku ja Yajkapxtaakpĕ ajxy oy tyuñ nej tĕ Nĕgapxtaagĕ'ĕyĕn ja ajxy yakjajtĕbĕ julio po'o jooty ja 2014 jumĕjt jooty—, yajnĕjwĕĕpy jĕdu'un ku mĕdu'untyĕ ajxy mĕnit nĕgĕxyĕ nĕgyu'ĕyĕ'kĕ jĕdu'un ja plaza ajxy pyaadĕt ma ja kapxta'agyĕĕbĕ mĕdso'onda'agĕbĕn, jagoooyĕ ja ii'x majmólx mĕdaaxpĕ tyats jakmĕdaaxk ma ja mĕgo'xpĕn ajxy je'e nĕ'ĕyajnaxxy nĕ'ĕku'ĕyĕ'ky.

¿Tii ĕda'a je'e du'un kyapxtĕĕpy nepy je'e du'un pyĕdsĕĕmyĕn? A maas ĕnaxĕyĕ... ¿tii ja Kuduunk mexicanĕbĕ ĕda'a ajxy tĕ tyuñ jĕdu'un ja yajkapxtaakpĕ awinmátspĕ ajxy jyanchjat jyanchnĕjwĕ'ĕwĕt? ¿Neby ĕda'a ajxy nĕ'ĕjatĕkĕĕyĕmĕt tii ĕda'a ajxy nduunĕmĕt jĕdu'un ĕda ajxy nyajtĕgajtsĕmĕt, a jĕdu'un ja yajkapxtaakpĕ ajxy nbu'ubejtĕmĕt a jĕdu'un ajxy ween maas oy yak'abĕky ma ajxy tyuundsooñĕn mĕt nepy jyaknĕkxyĕn, mĕt ma ajxy jabom jabom tyuñĕn? ¿Tii'aampy neby'aampy ja yajkapxtaakpĕ ĕda'a ajxy je'e du'un pyu'ubedañĕĕ ku ajxy y'examen'ĕdyuñ jĕdu'un ajxy yak'abĕgĕt? ¿Tii ĕda'a ajxy je'e du'un maas tsip xex jywĕĕpy ma ajxy je'e du'un tyuñĕn yajkapxta'agyĕn?

Jĕda'aty, ja yajkapxtaakpĕ kyĕ'ĕ jooty je'e du'un ku ja tĕgachĕĕbĕ jyadĕĕjĕt ma yĕ'ĕ kapxta'agyĕĕbĕ myinĕ'ĕyĕn; je'e ajxy tĕ myaas yajkapxyĕ'ĕy tĕ myaas kapxwĕdity myĕdyaakwĕdity a jĕdu'un ajxy tĕ myĕna'añ, ma ajxy tĕ ñaam Yajtĕgachĕn ma yĕ'ĕ Kapxta'agyĕĕbĕ

myinĕ'ĕyĕn, a je'e ajxy y'ijxpejt'ajpy ma y'anĕĕ y'adu'u ajxy yajtu'uyo'oyĕn ku ajxy ĕnajty tyĕgĕ'ĕwa'añ ma ajxy yajkapxta'agyĕn jim ma ja Ley General ma ja Tuunk ku ja Yajkapxtaakpĕ ajxy oy Tyuñ nej tĕ Nĕgapxtaagĕ'ĕyĕn (LGSPD). A paadyĕts ja myĕmajmĕtspĕ artículo ma ja LGSPD jĕdu'un myĕna'añ ku'u mĕdu'untyĕ ajxy y'ix wyinwoy kyopk'aty ma ja yajkapxtaakpĕ ajxyĕn je'e ajxy nĕ'ĕgĕ ĕxta'awaampy ku ja kapxta'agyĕĕbĕ oybĕ mĕbaatpĕ ajxy yĕgĕt, a paadyĕts pĕn ĕnajty je'e du'un kopk'adaamp je'e ajxy yajpedán jayka'xánĕp “ti jaty mĕdyi jaty maajyajp jĕdu'un ajxy oy tyunĕt pĕ janch jajp janch nĕjwĕĕpy ajxy, jĕdu'un ajxy kĕxyĕ pyu'ubedĕt yak'ixy'at yajmĕdoy'ádĕt mĕdu'untyĕ jaty ja tsaan gu'ug ajxy mĕt ma ja kyu'uduĕjt wyinma'andy ajxyĕn, ku ja kapxtaakpĕ'ĕna'k ajxy y'abĕk y'ĕxpĕgĕt, jĕdu'un neby ajxy yajpaadyĕn, neby ajxy tĕ nĕ'ĕdijy tĕ nĕ'ĕmayĕn mĕdyi jaty je'e du'un oy pu'ubedaamp mĕt yajkĕxĕ'ĕgaamp ku ajxy tĕ y'abĕky y'ĕxpĕky, ku ajxy y'awinmatsĕ mĕt ku ajxy jyanchjaty jyanchnĕjwĕ'ĕy nej nĕ'ĕgĕ je'ejĕn”.

Jĕdu'un jĕda'aty kyĕxĕ'ĕky kuk ajxy jĕdu'un tĕ yajtĕdyĕgĕ'ĕy ku ajxy nĕgu'ubĕky nĕ'adsoy, ku jĕdu'unĕk ja kapxta'agyĕĕbĕ maas oybĕ mĕbaatpĕ ajxy pyaadĕt, ja yajkapxtaakpĕ ajxy je'e du'un oy oyĕ tsip'ajp a janĕ je'eyĕ ajxy jĕdu'un oy ja yajtĕgatsaambĕbĕ. A paadyĕts jĕdu'un jyante'emy'aixĕ'ĕy ku ajxy oy oyĕ ndajĕmĕt nmaayĕmĕt mĕdu'untyĕ je'e du'un chip xyĕxĕ ma ajxy je'e du'un tyuundsooñĕn mĕt yak'abĕkyĕn, ma jaty nepy jaty ajxy yajkapxta'aky, a mĕt ti jaty tsip xex ajxy myĕĕt mĕt neby ajxy tyuñ xyajy, ix mĕdu'untyĕ tsip xex ajxy y'ixy pyaady kĕpxyĕ ĕjts je'e du'un nbawingu'ix nbawingubaadĕĕyĕm, a jim je'e du'un mĕĕt jyatsoona'añ ma ĕjtsĕn tii'aampy neby'aampy ajxy je'e du'un nyajtĕdyĕgĕ'ĕwánĕm.

A jĕdu'unĕts je'e du'un ma ĕda cham jĕyĕjp pĕdsĕĕmbĕn ma je'e *Kyapxy myĕdya'agyĕn ma ja Política México Naax Jootypĕ ma ja Yajkapxtaakpĕ tyadsĕ Kapxtaakpĕ* ĕna'k ajxy Yak'exámen Ēdyuñĕĕjĕn, jĕdu'un ĕjts tĕ nmĕna'añ ku ĕjts ngĕxyyajtu'ukmúgĕt ti jaty waamp jaty ja may jĕya'ay ajxy myĕna'añ mĕt mĕdu'untyĕ ti jatyĕ jĕya'ay ajxy tĕ y'abĕjĕp jĕdu'un ĕjts xy'ĕdsow'i'imbĕdĕt: ¿ti jaty ajxy nnĕjwĕĕyĕm n'ixy'ajtĕm ma yĕ'ĕ yajkapxta'agyĕĕbĕ myinĕ'ĕyĕn a tii ĕda'a maajyajp ku tyĕgatsĕt?

Jim èjts të nde'em'yajtso'onda'aky ma ja kapxta'agyëëbë jyëwiidsën nej të myiñ të pyetyën yaa México naax jooty: ma jaty ja kapxtaaktëjk normalën ti jaty nepy jaty ajxy këwinduum yajnë'ixë'ëy. Nëmëgooxkë kapxtaaktëjkë Kyopk'ajpë ajxy të myëdya'aky ma ëda du'un jyaayën: ku je'ejëk ja kyapxtaakpe ëna'k ajxy myaas yajmaajyapy ku ajxy të'ëngajné y'abëk y'ëxpëgët ñëgapxtaagë'ëwët. Perë janë jëdu'un ajxy mëët tëbyaad myënaambë: jëdu'un nej ñë'ëgë jadyëëjën ma ja kapxtaaktëjk ajxyën ma yë'ë kapxta'agyëëbë mads'o'onda'agëbën, kabë ijxpejt tyu'tu'uyë mëdyii du'un tu'uowowaamp ma yë'ë kapxta'agyëëbë normalpën. A paady je'e du'un këxyë y'uk'yajkwendëtunaambë mëdu'untyë je'e du'un tyëgatsa'añ nepy jaty ma jaty ajxy këwinduum yajpaady xii yaa.

N'ijxyp ngapxtaakpy èjts je'e cham të'ëngajné mëdu'un jaty ja tsip xex ma ajxy je'e du'un të'ëngajné y'abëkyën. Nëmëdaaxk estado ajxy të myëdya'aky neby ajxy të pyëdsëmÿën ku ja yajkapxtaakpe ajxy të y'examen ëdyuñ, a tëgach je'e ku ajxy je'e y'awan y'ayaaxë'ëy ku ajxy jyak'abëgët, a nëm ajxy myëna'añ ku je'ejëk maas tsip maas xex ku je'e ñëmÿachëë nepy ajxy të tyuundso'onda'agyën mëët ku ajxy jyak'abëk jyak'ëxpëgët ma ajxy tyuñën, a kap je'e du'un të ñë'ëgëdë mëdëy'aty a may'ook je'e të kya'a jaty tuunkpaady neby ajxy të jyawë'ëtyuñën: "Ka'a jye'eyë në'ë du'un ku ja curso myëgët, je'e mëët yajtsojp ku ajxy ñëjwë'ëwët y'ixy'adët ti jaty ja yajkapxtaakpe ajxy yajmaajyapy ma ajxy tyuñ xyajyën", jëdu'un ja ya'ay ajxy myëna'añ. Je'e mëët yajtaj yajmaayaamp mëët ku këxyë mgwendëtunët ma jaty ajxy je'e du'un tyuñ yajpaady, ku jante'emtyëgách jaty ja yajkapxtaakpe ajxy tuumbë kajpt uunk jooty mëët ja ajxy tuumbë agats kajpt jooty.

Ma je'e du'un kyujaay kyugeechën kyapxy myëdya'agyën jim je'e mëët myiimbë nepy ja yajkapxtaakpe ajxy jëdu'un y'ixy ja tsip xex ajxy jëdu'un myënajxy yajnaxypë ma ajxy jëdu'un tyuñ xyajyën, a je'e maas ënaxyë mëdyi jaty jëdu'un minëpy medsäëpy ma jaty ja tsaan gu'uk ajxy chëna'ay y'ëyoyën. Jëdu'un ja ya'ay ajxy tu' weentyë myëdyaaky ja ajxy të pyëda'agyëëjëbë ma Mëj Oficinë México naax jootypë ma ja Yajkapxtaakpe tyadsë Kapxtaakpe ëna'k ajxy Yak'examen Èdyuñëjën (INEE) jëdu'un ajxy y'ixët y'ëxkabët

tii ajxy maas adsibëëyëp ma ajxy je'e du'un tyuñën, nëm ja yajkapxtaakpe ajxy myënaañ ku ka'a ñë'ëje'eyë ja kapxtaaktëjk mëët kapxtaaktëgootypë tuumbëjt xajpejt, je'e mëët ti jaty ajxy kya'a mëët, ti jaty ajxy je'e ka'a në'ëjaty pu'ubejy mëët madyu'u në'ëgë jak ti jaty jëgemduumbë, nepy uknë'ëje'ejën nepy ja tajteetyëjk ajxy jyëya'ay'áty o jyatke'ëyën a mëët mëdu'untyë ajxy pyëyajtëgë'ëy ma ja y'uunk ajxy kyapxta'agyën, ku ajxy ñëkxy wiink naax wiink kajpt kyuduñ gyubëky, ku ja pi'igëna'k ajxy mutsnë tyuñ, ja axëk ju'uky too'pë mëët wiink jatyypë mëët ku ajxy nëwa'añ kuwa'añ kya'ity.

Ja nëgojë'ëybë marzo ëxtë junio ëdaa 2015 jumëjt jootypë je'e du'un kyumëdyaakyp ku të'ëngajné kyapxta'ak myëdyaakta'agët ma ja yajkapxtaakpe ajxy tyuñ xyajyën, yajkapxta'agyën mëët y'examen ëdyuñën. Jëdu'un je'e du'un myëna'añ ku je'e du'un wyinwëdita'añ, nëmÿ wyin'ix mëët yo'mëdowa'añ: yajkapxtaakpe ajxy, winwoobë ajxy, ja ajxy kyë'ë jooty mëëtpe ku ajxy të'ëngajné y'abëgët, ja ajxy jajp nëjwëëbyë ja ajxy të ñëgapxtaagë'ëyëbë, kuduunktëjk ajxy mëët ja ajxy te'emkyopk'ajpë ma yë'ë kapxta'agyëëbë myinë'ëyën. Nëgëxyë ajxy jëdu'un jim kyapxkë'ëxë'ëky noky kyëxp ja pëdsëëmbë, neby ajxy y'ixy nepy jëdu'un chamën mëët nepy ja tuunk ëxyëp tyu'uyo'oy ma ajxy yajkapxta'agyën.

Nepy jim cho'onda'agyën INEE jëdu'un èjts në'ëgë mëna'añ ku èjts nmëixna'awët nepy ja yajkapxtaakpe ajxy tyuñ a y'examen ëdyunët ajxy je'e èjts jëdu'un xyñë'ëgë tu'uowowaamp jëdu'un ja kapxta'agyëëbë maas oyëy'aampy maas ñëkxët. Perë janë jëdu'un du'umbë, nnë'ëgu'ubëjpy èjts jëdu'un ku ja yajkapxtaakpe ajxy yabë México mëët mëdu'untyë naxwiimbë, ñë'ëgë yajmaajyapyë pu'ubejt ajxy je'e, ku ajxy jyamyëd'adëëjët mëët mëdu'untyë y'anëë y'adu'u mëdyi jaty ajxy oy oyë pu'ubedánëp ma ajxy tyuñën jyu'uky'átyën. Ku ajxy je'e tyunët y'ëdsowwi'imbidët mëdu'untyë ja mëj tuunk ja tsip xex jëdu'un ku ajxy je'e du'un yajkapxta'aky kajpt uunk jooty, kunaanaj kajpt jooty, agats kajpt jooty; ma ja tu'ukpë nëdyu'umbë këxyë wyindëna'ayën, ja yajnë'ixëëbyë metsyë mëëtpe o ja kapxtaakpëdejk jante'emmyáy jaty wow'ijpë, mëdu'untyë ti jaty wyingu'ix wyingubaadë'ëy ja najxp tëgëëbyë ma jaty ja tsaan gu'ug ajxy

chëna'ay y'ëyoyën, ma ja tuumbëjt xajpejt agë oy jatyypë jyak'wimbëdsëmÿën mëët ma ja kyu'udujt wyinma'andy ajxyën mëdu'untyë ëda nMéxico naax mëët ja nnaax ngajpt ajxy myënajx yajnaxëm, tyuunk yë'ë ajxy jëdu'un jabom jabom najxp a mëët kípxy èjtsë në'ëgë kë'ë jooty yë'ë du'umbë ku ajxy nduunëmët, ka'a y'agë në'ëyë'ëyë ajxy jëdu'un nëdyu'um tunaamp.

Oy jëdu'un ku yaa të mmech ma ëdaa kapxpëdsëmÿ mëdyaakpëdsëmÿyë y'aay myajmëdyaakën ma ja Política México naax jooty ma ja Yajkapxtaakpe tyadsë Kapxtaakpe ëna'k ajxy Yak'examen Èdyuñëjën, kumëdaaxpo'o jaty ëda'a du'un pyëdsëmÿ a tu' tu'u jaty je'e du'un ti jaty myëdya'aky ma yë'ë kopk'ajpë kyëxpë ajxyën ma yë'ë kapxta'agyëëbën ma jaty ja tuunk kapxy ajxy myëëdë yajtu'uyo'oy. Ween ëda kapxnajpë oy tyuunkpaady ma ja Y'anëë Y'adu'u México naax jootypë ma ja Yajkapxtaakpe tyadsë Kapxtaakpe ëna'k ajxy Yak'examen Èdyuñëjën jëdu'un jëgembaady myedsët, ku ja mëk mëjaa tyadsë winjwë'ënty nëjwë'ënty pyaadët yajtu'ukmügëty, a tyu'uowowët jëdu'un ku ja yajkapxtaakpe ajxy të'ëngajné y'abëk y'ëxpëgët mëët oy tyunët nepy ajxy të ñëgapxtaagë'ëyën. Ka jye'ejë èjts n'ëxtaapy ku ëda du'un nmëdyaakëmbë jëdu'un kyugëx kyumayëëñët, perë je'e mëbëjñëbë ku ajxy myëmëmë'ëwët ti ajxy kyapxmuk myëdyaakmügëp mëët tyajëp myayëp. ☺

1 Sistema Nacional de Registro del Servicio Profesional Docente, Secretaría de Educación Pública: <http://servicioprofesionaldocente.sep.gob.mx/>

Ma ja Normal ajxy kyapxta'agyĕn, je'e maas tsobaatp jĕdu'un ja yajkapxtaakpĕ ajxy oy y'abĕk y'ĕxpĕgĕt ma ajxy ñĕgapxtaagĕ'ĕyĕn

Mĕdu'untyĕ Y'anĕĕ Y'adu'u ma ja Kapxtaaktĕjk Normalĕn ja Gobiernĕ Jye'e'ajpyĕ je'e du'un cham myĕnajxy yajnajxy ku ajxy cham kyĕxy yajmĕgĕ'ĕy kyĕxy yak jeemdĕgach ja du'un tso'ondaakĕbĕ mĕna ajxy tĕ Yajtĕgachĕn ma yĕ'ĕ Kapxta'agyĕĕbĕ myinĕ'ĕyĕn, a ja tuumbejt xajpejt maas tsobaatp je'e je'e ku ja yajkapxtaakpĕ naam dĕgĕ'ĕw-bĕ ajxy janaañ'ook y'examen ĕdyunĕt mĕt ku ajxy myĕ'ixna'awĕĕjĕt nepy ajxy yajkapxta'aky. A paadyĕts je'e du'un chipĕ xyexĕ, may jĕdu'un yajtuna'añ yajxaja'añ mĕt yajmĕwĕdita'añ jĕdu'un je'e du'un oyĕ'ĕy'aampy ñĕkxĕt.

ÁLVARO LÓPEZ ESPINOSA

Ja Te'em Kyop'ajpĕ mĕdu'untyĕ Mĕj kapxta'agyĕĕbĕ kĕxyĕn ma yĕ'ĕ Yajkapxta'agyĕĕbĕ ajxy Ñĕgapxtaagĕ'ĕyĕn
alvaro.lopez@sep.gob.mx

Nepy ja normalismo Cho'ondaaky yaa

México naax jooty

Ja kapxtaaktĕjk normal ajxy jante'emmyadyu'u yĕ'ĕ ajxy kywendĕtuuñ mĕna yĕ'ĕ ajxy cho'onda'agyĕn a jĕdu'un tĕ myiñ tĕ pyety ajxy tĕ yeeky tĕ y'oyĕ'ĕy. Ni mĕnaa ajxy tu'tu'uyĕ nĕ'ĕdijy nĕ'ĕmaybĕ kya'anĕ'adsooy ni kap ajxy tu'abakyĕ ñĕ'ĕwinmaadyaaky mĕnabĕ ajxy cho'onda'agyĕn. Jante'emmyadyu'u yĕ'ĕ ajxy cho'ondaaky mĕt myadso'ondaaky a jim ja myĕk myĕjaa ajxy je'e du'un chooñ ñĕgyumachĕĕ, a jimĕts je'e du'un cho'ondakpĕ ku je'e du'un tĕ gach jaty tĕ yeeky mĕt tsip xex nepy ja México naax je'e du'un cham jĕda''aty wyingu'ix wyingubaadĕ'ĕyĕn.

Ēnaxyĕ je'e du'un ñĕ'ĕgĕtsobaady nepy ja Enrique Conrado Rébsamen Egloff ja tuunk jĕdu'un yajtso'ondaakyĕn, ja ya'ay jĕdu'un mexicanĕbĕ yajkapxtaakpĕ'ajtĕbĕ, jim Suiza ja ya'ay myiñ gya'ay, ja ya'ayĕts ja Academia Normal jĕdu'un yajpĕdĕ'k yajtso'ondaak jim Jalapa, ja 1886 jumĕjt jooty, je'e du'un ĕjx'ajt teky'ajt ma je'e oy yajkaapxtaakpĕ jajpĕ nĕjwĕĕbyĕ ajxy nĕmay tĕ jyante'empyĕdsĕmyĕn, a ja ya'amĕĕt ajxy je'e du'un pyu'ubejty ku ja normalismo jĕdu'un cho'ondaaky yaa México naax jooty. Ja ya'ay ĕda tuunk ajxy jĕdu'un yaj'win'yĕegĕĕy mĕt yujtijy yukja'amy a may ĕda du'umbĕ instituciones ajxy jĕdu'un yajpĕdĕ'ky yajtso'ondaaky.

Tu'uk ku'udujt ja normalismo yeeky y'oyĕ'ĕy mĕt nepy je'e tĕgajts'aampy ñĕkxyĕn ja Y'anĕĕ Y'adu'u ma yĕ'ĕ Kapta'agyĕĕbĕn México naax jooty (SEN), ja ajxy du'un jĕjtĕgĕĕyĕbĕ ja ajxy ka'a nĕ'ĕgĕ tsĕgĕ'ĕdsoowĕbĕ je'e ajxy ñĕjootpa'ñĕkx ku ja y'ĕjx tyeky ajxy je'e pyĕdaakĕt ku ja ciencia mĕjtĕgĕĕy'aampy ñĕkxĕt, a ja ajxy yajnĕ'ixĕĕyĕbĕ mĕna ajxy Chiptuñĕn México naax kĕxpĕ, ja kapxta'agyĕĕbĕ ajxy ñĕjts'ane'emĕĕy ma ja nĕmaybĕ kyu'udujt ajxy tyuñĕn, yajmĕ'emĕĕy ajxy je'e du'un ane'emt jooty jĕdu'un ajxy tii kya'atsĕgĕ'ĕwĕt.

A nepy je'e du'un mĕnit cho'ondaakyĕn, mĕgĕĕy juñĕĕy ja normalismo je'e du'unĕn, nepy ja tu' mĕgo'x jumĕjt tĕ ñaxyĕn ĕxtĕ jĕda'anĕbaatyñĕ, yĕ'ĕ je'e du'un mĕk mĕjaa'ajp ja du'un nĕgojĕ'ĕybĕ ku yujtijy yukja'amĕt mĕdu'untyĕ ti jaty amĕj'aampy tyĕgach yaa México naax jooty. Kabĕ ñĕgapxta'agĕdyuunk mayĕ mĕdyii du'un oy oyĕ nĕ'ĕgĕpu'ubejty nebyĕ mĕj naax ajxy yajtu'uyo'oyĕt nej yĕ'ĕ yajkapxtaakpĕ tyuunk ajxyĕn.

Ja tsaan gu'uk ajxy yajtsiptaakpyĕ mĕdyiibĕ ajxy oy kya'ayajxĕyon kyafa yajxĕwoodsaampy

Ja tsaan gu'uk ajxy jĕdu'un nĕgĕxyĕ chojpyĕ y'ĕxtaabyĕ "ku ja México Kapxta'agyĕĕbĕ oybĕ mĕbaatpĕ myĕĕd'ádĕt" je'e du'un nĕ'ĕgĕ a'ixĕĕpy, jĕdu'un ja kapxta'agyĕĕbĕ oy tyu'uyo'oyĕt a jĕdu'un ja México naax oy yu'xpĕt tyu'uyo'obyĕt. Ēdaajĕts ja Programa Sectorial ma yĕ'ĕ Kapxta'agyĕĕbĕn jĕdu'un y'ĕxtaapy. Oy oyĕ je'e du'un ñĕ'ĕgĕdĕ mĕj tuunk ñĕ'ĕgĕdĕ may dyuungĕ, ix ja kapxta'agyĕĕbĕ oybĕ mĕbaatpĕ, ka'a ñĕ'ĕweentyĕ je'e du'un ñĕ'ĕmaajjaty, mĕt yajtsiptaakpy ja tsaan gu'uk ajxy je'ĕbĕ a kab ajxy je'e oy wyĕ'ĕyajxĕyon yajxĕwoodsa'añ mĕnaa ajxy je'e du'un yajtĕjyada'añ.

Ja kapxta'agyĕĕbĕ oybĕ mĕbaatpĕ ka jye'e je'e du'un ñĕnĕĕmpy ku je'e kĕxyĕ awoo'muky mdajĕt mmayĕt, je'e je'e yajtsojpy ku ja kapxta'agyĕĕbĕ je'e y'ĕdsoowi'im-bĕdĕt mĕnaa mĕt nepy tye'emmyaajjatyĕn México naax jooty, a jĕdu'un ajxy je'e yajtĕdyĕgĕ'ĕwa'añ ku ajxy je'e pyĕda'agĕt pĕn je'e du'un te'emjajp te'emĕjwĕĕpy ja du'un tunaambĕ.

Ma ajxy jĕ'e du'un tĕ Yajtĕgachĕn ma yĕ'ĕ Kapxta'agyĕĕbĕn mĕt ja myĕdu'ugĕĕbyĕ ja Ley General ma ja Tuungĕn ku ja Yajkapxtaakpĕ ajxy oy tyuñ nej tĕ Ñĕgapxtaagĕ'ĕyĕn (LGSPD), ja Secretaría de Educación Pública (SEP) tĕĕ je'e pedyĕĕ ka'xyĕĕ ñĕ'ĕdijy ñĕ'ĕmay nepy ajxy y'ijxmdĕsĕt, yak'oyĕĕdyĕgĕtsĕt mĕt yajmĕgĕ'ĕw yakjuunĕĕwĕt ja Y'anĕĕ'ĕ Y'adu'u ma ja Kapxtaaktĕjk Normal ajxyĕn ja gobiernĕ jye'e, jĕdu'un ajxy je'e kya'anĕgĕdyĕĕyĕ'ĕwĕt ku ajxy tĕy jyanchnĕjwĕ'ĕy nebyĕ yajkapxtaakpĕ tyuunk ajxy tĕ ñĕgapxtaagĕ'ĕyĕn ma jaty ja y'anĕĕ y'adu'u kyapxtaaktĕjkĕn, a kab ajxy je'e myĕja'andyuumbĕda'agĕt ku ajxy je'e tu'ukmŭky myĕttuna'añ, nej myĕdu'ugĕ'ĕyĕn mĕt mĕnaa mĕt neby ĕnajty myaajjaty o nepy ja SEN ĕnajty yujwa'añ yajtsipta'aky. Ma ajxy du'un tĕ Yajtĕgachĕn tĕ y'anĕĕ y'adu'u ajxy je'e du'un pyĕdaakĕbĕ ku ajxy jĕdu'un y'examen ĕdyunĕt, jĕdu'un ajxy n'ijxĕm nnĕjwĕĕyĕmĕt tii du'un ijpy ka'a'ijp a jĕdu'un ajxy nbu'ubĕjtĕmĕt nepy je'e du'un oy tyĕdyĕgĕ'ĕwa'añ.

Nnĕjwĕĕby ĕjts tii ĕjts n'ĕxtaapy maa ĕjts jĕdu'un nmedsa'añ, je'e ĕjts jĕdu'un xyjyakpaatp ku ĕjts nwinbiwĕt tii mĕdyii ĕjts

jëdu'un nyajtuumbedaampy ja du'un maas awinmatpë ma yë'ë kapxta'agyëëbën yaa nMéxico naax jooty'ajxyëm, tu'ukku'uduujt mët ja kapxtaaktëjk ajxy tyads mëdu'untyë ajxy je'e du'un jim tye'em'yajpaady, a këxyë èjts je'e ngwendëtuñ nepy jaty ja naax kajpt ajxy wiink jaty tëgach jaty këwinduum myë-naxy yajnáxy ma ajxy je'e du'un yajpaadyën.

Nepy jaty ja yajkapxtaakpë mexicanëbë ajxy cham jëda'taty tyuunk mëëd'átý

Ma yë'ë yajkaxpxtaakpë ajxy choonën pyëdsëmyën jëdu'un yë'ë nëbyanëkxyë neby'aampy yë'ë madyu'ubë instituciones ajxyën: mëdu'untyë kapxtaaktëjk ajxy kyu'uduujt mëëdë ku ja yajkapxtaakpë ajxy jim kyapxta'agët ja ajxy yajnë'ixëëbyë ma ja kapxta'agyëbë mads'onda'agëbën, ja juxychëgi'x majmóxk tëgëëkpë ma ja mëgo'xpën gobiernë jye'e je'e (neby'aampy ajxy je'e myats'idyëëjën mët tyuunk ajxy yajtu'uyo'oyën, jëdu'un ajxy nëwya'xyëë: Federales, Federalizadas tyadsë Estatales) a ja juxychëgi'x metspe ma ja mëgo'xpën agë particular je'ejën. Mëdu'untyë yë'ë kapxtaaktëjk gobiernë je'e jim ja kapxtaaktëjk normal ma ajxy ti jaty kyapxta'aky y'abëjta'agyën, jim ja ajxy kam jooty ujts jooty yajnë'ixëëbyë, ja ajxy kunaax kajpt jootypëbë, beneméritas estatales mët ja México naax jootypë; institutos mëdë Centros Regionales ma ja Normal ajxy kyapxta'agyën, janë jëdu'un du'umbë ja Centros Regionales ma je'e Yajkapxtaakpë ajxy y'abëky y'ëxpëkyën tyats ma ja kapxta'agyëëbë ajxy Jyëdëy bya'tëyën.

Nëmë ëxpëkyëjk ma ëda du'umbën ajxy myëna'añ ku ja programë ajxy të jyawë'ëpyëda'agyëbë nepy ja ii'x tuktuujk jumëjt të jyaknaxyën, kabëgë mëjaa ajxy jëdu'un të në'ëmëëd'átý ku je'e du'un jyanch'yajtëgätsët yak'oyë'ëwët nepy ajxy yajkapxta'agyën mëdu'untyë jaty ja kapxtaaktëjk normalën, ja tëy it jëdu'un, të ajxy jëdu'un oy oyë jyapu'ubëty në'egëxp ku'uduuum mët ja tuumbejt xajpejt'aam oybë jak naam winbëdsëmyë, perë kabë programë oybë ajxy myëëdë mëdyiibë ajxy jëdu'un pu'ubedëëjëp jëdu'un ja yajkaxpxtaakpëdëjk ajxy jyak'abëgët ni ti jaty ajxy y'abëjta'agët jim kapxtaaktëgooty mëdyiibë jëdu'un pu'ubedëp ku ja yajkapxtaakpëdëjk ajxy abëjk'aampy nëkxët.

Nej të pyëdsëmy ku ajxy të yajtëy të yajtë'xy: ku ja yajkapxtaakpëdëjk ajxy naamdëgë'ëybë janaañ'ook y'examen ëdyunët

Ma ëda du'un myinë'ëyën, mënabë ja Myëdëgëëkpë Artículo Ane'emt jootypë ajxy yajtëgächën kyudyuun ajxy jëdu'un nebyë myëmajmétspe artículo tu'abäkyë në'ijpë myëna'añën ma Njëts'ane'emë'ëyën ku ajxy jëdu'un yajtëgäch, jyaknë'ëjaayë'ëy o kyayajtuunë madyu'u nëjts ane'emë'ëybë ma ja Ley General ma Kapxta'agyëëbë myinë'ëyën, mënit ja SEP të kyëxy yaaxmuky ja ëxpëkyëjk ajxy, yajkapxtaakpë ajxy tyats ja ajxy ti jaty jëdëëp pa'tëëbë, jëdu'un ajxy kipxy pya'idët ma ja Foros ma ajxy Yajtëy Yajtë'xyën jëdu'un ajxy Tyeky'ixët ja ajxy jëdu'un Y'ijxpejt'adaambyë Yajtuumbedaambyë ma yë'ë Kapxta'agyëëbën, ja ajxy yakjajtëbë Febrero ëxtë junio po'o jooty ja 2014 jumëjt jooty jëdu'un ajxy nëjwë'ëwët y'ixët y'ëxkabët ti jaty jëdu'un maas maa-jyajp, mëdu'untyë jaty ajxy jëdu'un tyuunmujky kyapxmujky myëdyaakmujky.

A mëdu'untyë ajxy jëdu'un yajtëëy yajtë'xy ma yë'ë Kapxta'agyëëbë Normalpën, a mëdu'untyë ajxy je'e du'un kyapxwëdijty myëdyaakwëdijty ma je'e Foros je'ejëts ja Te'emkyopk'ajpë mëdu'untyë Mëjkapxta'agyëëbë këxyë ma yë'ë Yajkapxta'agyëëbë ajxy Njëgapxtaagë'ëyën (DGESPE) ajxy të yajtuunkpaady, jëdu'un ja tuumbejt xajpejt ajxy pyëda'agët ma jaty ajxy jëdu'un Yajtëgächën ma yë'ë Kapxta'agyëëbë myinë'ëyën, ku ajxy mëët tyeky'ijxpët ja ajxy y'ijxpejt'adaambyë yajtuumbedaambyë ma ja kapxta'agyëëbën a jëdu'un ajxy kubakyë yajtso'onda'agët “ ja Pedyëë Ka'xyëë Në'ëdij Në'ëmabë nepy ajxy Y'ixët Y'ëxkabët, Y'ëdyuundëgätsët mët Yajmëgë'ëw Yakjuunë'ëwët ja y'anëë y'adu'u mëdu'untyë normalpë ajxy ja gobiernë jye'e”.

Ma ajxy jëdu'un madyu'u tyuunmujky kyapxmujky myëdyaakmujkyën, je'e ajxy jëdu'un myaas nëjootpa'nëkx –nepy jim kyë'ëxë'ëgyën ma ajxy kyapxpëdsëmy myëdyaakpëdsëmyën-¹ ku ja yajkapxtaakpë ajxy y'examen ëdyunët janaañ'ook ja ajxy naamdëgë'ëybë ma ja tuungën ku ja yajkapxtaakpë ajxy oy tyuñ nej të nëgapxtaagë'ëyën ma jaty ja kapxtaaktëjk ma yë'ë kapxta'agyëëbë ajxy myëds'ondaakpyën, jëdu'un ajxy y'ixët y'ëxkabët ti jaty ajxy jëdu'un tsip y'ijxyp pyaaty ma ajxy jëdu'un

tyëgë'ëyën abëjtaakpë a je'e du'un oy oyë këxë'p pu'ubejp ma ja kapxtaakpë ënak ajxy jëdu'un y'abëky y'ëxpëkyën. Ku ja yajkapxtaakpë ajxy y'examen ëdyunët, jëdu'un ajxy yajtëdyëgëëy ma ja Foros, je'e du'un tu'uwoowaamp ku ajxy oy yajkpxta'agët yajnë'ixë'ëwët a jëdu'un ja kapxta'agyëëbë oyë'ëy'aampy nëkxët, ix je'e du'un tuumbejp xajpejp a jëdu'un ajxy maas oy tyuñ ma ajxy je'e du'un yajkapxta'agyën a maas pakýë je'e du'un ti jaty jyaktëgach.

A jëdu'untyë ku du'un nkwendëtuunëmët ku ajxy je'e du'un y'examen ëdyunët yë'ë je'e du'un në'ëgë pu'ubejp ma ja kapxta'agyëëbë y'anëë y'adu'ujën a jëdu'un je'e myëgë'ëw jyuuñë'ëwët ma ajxy yajnë'ixë'ëyën mët ma ajxy y'abëkyën, tëë ajxy je'e mëët pyëdaakpë mëdyii jëdu'un yajkë'ëxë'p pë janch tëy jëdu'un “ja Portafolio ma ja ijxta'andën ti jaty ja yajkapxtaakpë ajxy paatëp ku ajxy tyunët”, a ëdaa je'e du'un tuumbejp xajpejp ma ajxy y'examen ëdyuñën a ja material myëëtpë ja kapxtaakpëdëjk normalista ajxy je'e të y'ëdyuñ a je'e ajxy yajtuumpy jëdu'un ajxy y'eebët, kyapxpëdsëmët mët kyapxta'ak myëdyaakta'agët ti jaty tuunk ajxy të tyuñ mënabë ajxy të nëgapxtaagë'ëyën, janë jëdu'un du'umbë ku ajxy maas oy jyaktunët, ix pedyëë ka'xyëë ajxy y'ixy kyapxta'aky ja ijta'ant jëdu'un ajxy y'ëxkabët mëdu'untyë ajxy të jyak'abëky. Tëë ajxy je'e cham jëda'taty yajmëbëdaagëëñë ku je'e ajxy myëdítulo paa-daampy jëdu'un ëdaa ajxy jëdu'un nëjtspaadë'ëwët.

A awiink yë'ëbë je'e ajxy Y'ijxpejt'ajpyë ma ajxy Y'examen ëdyuñën ma yë'ë Kapxta'agyëëbën ma wë'ëy'Instituciones ma Yajkaxp'ta'agyëëbë ajxy Njëgapxtaagë'ëyën je'ejëts èjts je'e xyak'ëxkajp ti jaty mëdyi jaty ja kapxtaaktëjk normales ajxy yajmaajyajpy mët yajtuumbedaampy. A ëdaa'aam ajxy je'e du'un y'ixy y'ëxkapy mëdu'untyë ajxy y'abëky, nepy jaty ja yajkapxtaakpë ajxy yajpaady, mët nepy'aampy ja tuunk kapxy ajxy yajtu'uyo'oy ma ajxy yajkapxta'agyën.

Ja ajxy të nëjtspaadë'ëyëbë ma ja examen ëdyuñëbë ajxy yajtu'uyo'oyën ma jaty ja kapxtaaktëjk normales, je'e je'e ja nënëëmb-yë ku ja programë ma yë'ë kapxta'agyëëbën oy jyanchtuumbëdët nej të nëgojë'ëyën mëdyi jaty ja institución ajxy yeypy ma jaty ajxy yajkapxta'aky.

Jim du'umbë ma yë'ë du'un xim të ñëga-pxyën, ja Měj Oficinë México naax jootypë ma Yajkapxtaakpë mēdē Kapxtaakpë'ëna'k ajxy Yak'examen ēdyuñēējēn (INEE) je'e du'un cham oy oyē tuumbejp jēdu'un ajxy maas oy tyu'uowwēējēt maa mēdyi jaty ti jaty je'e du'un oy janch tuumbejp a mēt ti jaty je'e du'un jakyajyak'oyē'ēwaamp.

Ku ajxy y'examen ēdyunēt je'e du'un maas tsobaatp jēdu'un ēdaa tuunk tyu'uowwēt ma ajxy tē'ēngajñē yak'oyē'ēyēn ma ja yajkapxtaakpë ajxy tyēgē'ēyēn tuumbē.

Ku ja yajkapxtaakpë ajxy mmēt tunēt ja ajxy jaknaamdēgē'ēwbē

A jēdu'un du'un myay, nēm ējts nmēna'añ ku ja tsip xex m'ēxkabēt mēdyi jaty ja yajkapxtaakpë naamdēgē'ēwbē ajxy wyingu'ix wyingubaadēēpy mēnit ajxy jēdu'un nwinjwē'ēw najwē'ēwaanēm nepy'aampy ja tuunk ajxy maas oy nyajñēkxan nyajtu'uyo'oyānēm ma jaty ja kaapxtaaktējk normalpë a jēdu'unēts ja kapxta'agyēēbē maas oyē'ēyaampy ñēkxēt ma nMéxico naax ajxyēm.

Nēmē Jaime Torres Bodet myēnaañ: “mēdu'untyē ajxy tii jaytēgách ma yē'ë kapxta'agyēēbē myinē'ēyēn ñē'ēgē tsojpyē tiempō je'e, ku mee'xy xyeemy mnēbyēda'agēē-jēt, ku mēmee'xtugēt a mēt ku nēgēxyē amuum du'joot mnēbyu'ubedēējēt”. Ma ēda tuunk jēdu'un tē'ēngajñē tyu'uyo'oyēn, ja ajxy jēdu'un cham jēda'aty ju'uky'ajpë je'e y'ējx tyeky ajxy cham pēdaakēp jēdu'un ja México naax maas oybē maas mēbaatpë ajxy yajkē'ēdēgē'ēwēt ma ēnajty kyēxē'ēgyēn ku ja kapxta'agyēēbē, je'e je'e tuumbejt ja du'un maas oybē maas tsobaatpë. €

1 Tijaty ajxy kyapxpēdsēēm myēdyaaqpēdsēēm

ma je'e madyu'ubē Foros oy je'e m'ēxta'awēt jim <http://www.modeloeducativo.sep.gob.mx/relatorias.html>

NEPY JA CONFERENCIA KYAPXY MYĒDYA'AGYĒN JĒDU'UN ĒJTS JA NTSIP XEXPĒ NJĒJTĒNA'AY

Chihuahua: Ja yajkapxtaakpë exámen ajxy yak'ēdyuunēbe je'e du'un tuumbejt xajpejt'ajp jēdu'un ja kapxta'agyēēbē maas oyē'ēy'aampy ñēkxēt

Yaa México naax jooty jante'emtyēgách jaty ja jēya'ay ja xēē dsuu ajxy myēnaxy yajnáxy mēt ma ajxy chēna'ay y'ēyōyēn windu'umy'agajpt jaty, a paadyēts, ku jēdu'un nmēnaanēmēt ku ja yajkapxtaakpë ajxy nēgēxyē tu'uku'uduajt yajpaady, jēdu'un mēwiin je'e du'un pyaada'añ nepy ajxy ēnajty jēdu'un tu'uk ku'uduajt nga'ijxēmbē. A paadyēts, Chihuahua, ja estado maas mēj'wiiinbē, mēdaaxk'ii'xē kumēdaaxk tyads jak taaxtujk ma je'e mēgo'xpēn ja kapxtaaktējk je'e myēēdē ja ujts jooty kam jootypē mēt ma ja kunaax kajpt ajxyēn, jēdu'un je'e du'un kyapxta'aky myēdyaaakta'aky ku ajxy tyēgē'ēwēt nē'ēdij nē'ēmaabyē mēdu'untyē ēda tuunk jēdu'un myējē myayē, chipē xyexē jēdu'un ajxy oy kyudyūnēt ja najts'ane'emē'ēybē ma ja Tuungēn ku ja Yajkapxtaakpë ajxy oy tyuñ nej tē Ñēgaptāagē'ēyēn.

MARCELO GONZÁLEZ TACHIQUÍN

Ja Secretario'ajpë ma Kapxta'agyēēbēn, Ku'uduajt Winma'anty mēt ja Ēyē'ēgyēēbē mēt jak wiink jatypē jim Chihuahua marcelogt@hotmail.com

Ku ja yajkapxtaakpë ajxy tē'ēngajñē y'abēgēt ma ja tyunnk ajxyēn mēt ku ajxy y'examen ēdyūnēt: je'e du'un te'emjyēyeb'ajp ma ajxy yajku'udūkēn ku ajxy kyapxmuk myēdyaaqmuga'añ.

Nepy ja jaytēdyēgēēbyē ley winmaabyē México naax jooty ajxy te'emjyēdu'un y'ukjanch'yajtēdyēgēēyēn ja 2013 jumējt jooty ku je'e ane'emt jooty myē'emē'ēwēt ku ajxy je'e kywendē'ādēt ku ja kapxta'agyēēbē oyē'ēy'aampy ñēkxēt, a kywendētūun ajxy je'e ku ja jēya'ayē ku'uduajt ajxy nēgēxyē myēēdē ku ja kapxta'agyēēbē ajxy jēdu'un jyanchmo'owēējēt ja gobiernēm, kēxē'p jēdu'un ku ja kajpt jēya'ay ajxy jēdu'un jyanch nējootpa'ñēkxy jēdu'un ajxy oy yajñē'ixē'ēwēējēt ma ja kapxta'agyēēbēn mēdyiibē je'e janch oy janch ween, pedyēē ka'xyēē mēt nē'ēgē awinmáts; je'e du'un ñēnēēmpy, ku ja kapxta'agyēēbē pedyēē ka'xyēē oyē'ēyaampy ñē'ēgēdē janch nékxēt, mēdyii je'e du'un oy myēdu'ugē'ēwaampy ku ajxy nēgēxyē tu'uku'uduajt y'ídēt. Ma yē'ë Organizaciōn de las Naciones Unidas ma yē'ë Kapxta'agyēēbēn, ja Ciencia mēt ja Ku'uduajt winma'anty (UNESCO, 2007), mēdu'untyē ēda'a mēdy'a'aky jēdu'un myech, tyats nepy jēdu'un myēdy'a'aktēgē'ēyēn, ku jyak'yeegēt mēt ku ja ku'uduajt ajxy jyak'yajpēdsēmēt ja jēya'agyēxpēn jēdu'un tyu'uyo'oyēt, je'e du'un kēxyē nēbyu'ubedānēp jēdu'un ja jēya'ay ajxy pyaadēt mēt yajtuunkpaadēt mēdyi jaty jēwyiin nēwaamp kuwaamp ajxy jyak mēēt.

Ja nējts'ane'emē'ēybē kipxyē je'e tu'uku'uduajt myētnēkxa'añ ti jaty mēdyi jaty je'e du'un myētnēbyu'ubedānēp jēdu'un je'e du'un jyanch tējyādēt. Tēgēēgē y'anēē y'adu'u awinjembyē ajxy je'e du'un y'aixēēyē ma ajxy Jaytēgachēn ma yē'ë Kapxta'agyēēbē myinē'ēyēn: ja Y'anēē y'adu'u México naax jootypē ma ajxy Yak'examen Ēdyuñēējēn, ma ja Tuungēn ku ja Yajkapxtaakpë ajxy oy tyuñ nej tē Ñēgaptāagē'ēyēn mēt ja Y'anēē y'adu'u ma ja Noky kyapxy ajxy yajtu'uyo'oyēn ma yē'ë Kapxta'agyēēbē myinē'ēyēn. Ka'a jye'eyē ēnajty ñē'ēmēd-

yaakpy ku "jyante'emy'óyë", kipxy ènajtj yajmëjaayë'ëyë nepy je'e myëdyaaktyëgë'ëyë ti ja "Yajkapxtaakpä tyuumpy", a je'e mëët ènajtj kyapxpaady ja Mëj Oficinë México Naax Jootypë ma ja Yajkapxtaakpä Mëdë Kapxtaakpä Èna'k Ajxy Yag'examen Èdyuñëäjën (INEE). A jëdu'unëts ja leyë y'ëjx tye-ky ènajtj te'emy'amsoo pëdaakëp jëdu'un ajxy tyunët nebyë y'ijxt ajxy ènajtj të pyë-da'agyën. A kab ènajtj je'e du'un nê'ëgë tsip winjwëgyë ku ja awinjemy xëë tiempo ènajtj je'e du'un tso'ondaakp yaa México naax jooty ku ja yajnë'ixëëbyë ajxy yak'examen èdyunëäjët, ma ja estados ajxy kipxy nê'ëgë padún nê'ëgë paxaja'añën mët pyawinma-ya'añën, a neby èda'a du'un cham myëd-ya'agyën ja Chihuahua, a'ixëëpy jëdu'un ku ajxy jëyëjpä ku'uduump tye'em pyëda'agët ma ajxy yajku'udúkyën ku ajxy xyiikta'aky myëdyaakta'aky ku ja yajkapxtaakpä ajxy të'ëngajnë jyak abëgët mët ku ajxy yak'examen èdyunëäjët.

Kap ajxy je'e du'un cham xi'iky anë'aty pyëdaaknë ku ja yajkapxtaakpä ajxy yak'examen èdyunëäjët ma yë'ë y'anëë y'adu'ujën ma ajxy yajnë'ixë'ëy-y'abëkyën ix nëgëxyë ja tsaan gu'ug ajxy jëdu'un cham jëda'aty oy oyë jyamëdaj jyamëmaañë. A ku ajxy jëdu'un cham të kyëxy ijxë'në nepy ja majk jumë-jt'aam të jyak naxyën nepy jaty je'e du'un të wyë'ë pyëdsëmyën ma ja kapxtaakpä èna'k ajxy jëdu'un të wyë'ëy'ijxmachëäjën yaa México naax jooty mët windu'umñaax windu'umgyajpt o mët nepy ja México naax ijty èxtë oche'edyuunë oy'ëx'aamjaty jyak më'ëmë'ëyën ma ja wiink jëgem naax wiink jëgem gajpt ajxy kipxyën ma ja Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económico (OCDE) nepy ja kapxta'agyëëbë ajxy ñaxonda'aky a mëdu'untyë ajxy y'abëky, të'xy jëdu'un cham jëda'aty yajnëjwëëñë mëdyii je'e du'un maas pu'ubejpa o maas yajtëgoy'ijp ma yë'ë y'anëë y'adu'ujën ma ajxy yajnë'ixë'ëy-y'abëkyën, je'e je'e maas ènaxyë ja yajkapxtaakpä tyuunk'ajxy.

Ja yajkapxtaakpä mët ja tyuunk mëj maybë, tsippë xëxpä

Yam Chihuahua të èjts jëdu'un nwinjwë'ëy ku èjts nê'ëgë tuunk je'e ku èjts n'ixët ngwendëäjët ku je'e du'un pedyëë ka'xyëë kyudyunëäjët ku ja yajkaapxtaakpä ajxy ènajtj yak'examen èdyuñëë ma èjtsë n'estadën a këxyë ajxy je'e kywendëtuna'añ ku jante'emmyadyu'u du'un mjëya'ay'ádët, neb-

yë kyu'uduujt wyinma'anty ajxy mët nebyë xëë dsuu ajxy myënaxy yajnaxy këj naax këj kajpt, neby'aampy ja kapxta'agyëëbë tyu'uyo'oy mët mëdu'untyë myech, nepy mët mëdu'untyë jaty ja kapxtaaktëjk ajxy ti jaty myëëdë, tyats ma'aampy neby'aampy ja kapta'agyëëbë ajxy yajnëkxy yajtu'uyo'o'y. Përë je'e mëët, pë n'ixánëm ajxy pë oy ja yajkapxtaakpä ajxy jyanchtuñ, pë nyak'examen èdyunánëm ajxy, a'ixëëpy jëdu'un ku të'xy n'uk te'emkyapxpëdsëëmëmët mët nwinjwëëymët ti je'e du'un xë'ajp ku ajxy "oy tyunët" ja ajxy jëdu'un njawë'ëñëjspaadë'ëwanëmbë mët nyak'idánëmbë, mët ti'aampy neby'aampy je'e du'un maas oy tyuumbëda'añ.

Jëda'aty tiempo, ka'a jye'eyë du'un nê'ëmaajyajp ku ja yajkapxtaakpä ajxy jyädët nêjwë'ëwët neby ajxy yajkapxta'agët, a'ixëëpy jëdu'umbë ku ajxy jyëdëw bya'tëwët, y'abëjta'agët, ku ajxy y'ijxmädsët a nê'ëdij nê'ëmáyët ajxy mët ku ajxy jyädët nêjwë'ëwët nepy ajxy yajkapxta'agët yajnë'ixëëwët tsip ma'at agujk, ku nêjwë'ëwët nepy je'e yajnë'ixë'ëwët jim kapxtaaktëgooty a ka'a nê'ëjüipyë, mët jëgemduumbaady, ja kapxta'agyëëbë mët nepy ajxy jyëya'ay'ädët. A èdaagëxpëts jëdu'un y'a'ixë'ëy ku ajxy jyak'abëk jyak'ëxpëgët jëdu'un ja tyuunk kyapxy ajxy maas oy tyunët.

Ka'a nê'ëweentyë èda tuunk jëdu'un, a maas ènaxyë ku jëdu'un n'ukkwendë-tuunëmët ku nepy jaty ja naax kajpt yajpaady Chihuahua je'e du'un maas adujp maas adsibëëpy ma yë'ë yajkapxta'agyëëbën: mëdu'untyë ja primariabë këxyë, ja juxychëgi'xë ku mëdaaxpë tyats jak taaxtujk ma je'e mëgo'xpën may jaty kapxtaakpëdëjk ajxy je'e jim jyante'emwyow'ity a agë kajpt uunk jooty je'e yajpaady kam jooty yuuk jooty mët kunaax kajpt jooty, a ja tu'ukpë yajkapxtaakpä ja tuunk je'e du'un jante'emya'aam paatëp ma je'e du'un yajkapxta'agyën a awiink ja noky kyapxy jyayajtu'uyo'oy, jyanë'ëdij jyanë'ëmay mënaa mët mëdu'untyë jaty jëjky yajkapxta'aga'añ mët ku nëgë'ë nëdekpyë madyu'u jyädët nêjwë'ëwët neby'aampy je'e yajkapxta'aga'añ; jante'emmyadyu'u jante'emtyëgach jaty ja kajpt jëdu'un, mejts mëgo'xë kudëgëk'iix majk milë jëya'ay ajxy ja ajxy tëgëëk jumëjt mëëtpë mët maas mëj jatypë, a agë kunaax jëya'ay ajxy je'e du'un nêdyijyëë, mët pën jaty ja kunaax ayuuk ajxy mëdyaakp a ku ja jumëjt ajxy jyamëëdën ku ajxy tyëgë'ëwët kapxtaakpä ma ja

kapxta'agyëëbë ajxy myëdso'ondaakpyën, tëgëk'iixë kumajmóx tu'uk tyats jak tuktujk ma ja mëgo'xpën, kap ajxy je'e kyapxta'aky preescolar, ii'x mëgooxk tyats jak tëgëëg ma ja mëgo'xpën kap ajxy je'e primaria kyapxta'aky a ja ii'x majmëtspë tyats jak taaxtujk ma ja mëgo'xpën kap ajxy je'e secundaria kyapxta'aky. Ku èdaa du'un n'uknë'ëkëxy-në'ëmaayëmët mët ngwendëtuunëmët mënit jëdu'un nwinjwë'ëwanën mëdu'untyë ja yajkapxtaakpä tyuunk ajxy jëdu'un myëjë myayë chippë xyexë.

Ja myëmëgooxpë estado tuunk ajxy myëëtpë, ja yajkapxtaakpä maas may mëëtpë mëdu'untyë México naax

Ma èda'a du'un cham myëdyaakpyën, ja taaxtujkpë instituciones ma ja yajkaxpta'agyëëbë ajxy nêgapxtaagë'ëyën ma yë'ë estadën, je'e ajxy të yajkë'ëwanë'ëyëë ku ajxy të'ëngajnë yak'abëgët mët yak'oyë'ëwët ti jaty ajxy jëdu'un tyunaampy mëdyii jaty je'e du'un pu'ubedaamp ku ja oy yajkapxtaakpä jajpë nêjwëëbyë ajxy jëdu'un jyakmayë'ëwët mët jyakabëgët. A ooy èda instituciones ajxy jëdu'un kya'a torres de marfil, nebyë kaajën ajxy je'e du'un ma je'e y'awaandsë'ëyën mëdu'untyë y'anëë y'adu'u mët mëdu'untyë ja y'anëë y'adu'u ma yë'ë kapxta'agyëëbën México naax jooty mët Chihuahua tsip xex ajxy jabom jabom wyingubaadë'ëy mët jyëjtëna'ay, ku ja kyapxtaakpëdëjk ajxy ja weenë kya'ataaxtujmilë tëë ajxy jëdu'un yajkë'ëxë'ëky ku ajxy të myayë'ëy ii'x ma ja mëgo'xpën ma ajxy kyuaay kyugeechën nepy ja mëdaxk jumëjtpë të jyaknaxyën.

Janë jëdu'un du'umbë, yajnëjwëëpy jëdu'un ku Chihuahua je'e ja myëmëgooxpë estado ja yajkapxtaakpä ajxy maas may mëëtpë mëdu'untyë ja gobiernë jye'e mëdyi jaty ja doctorado ajxy mëët, nepy kyëxë'ëgyën ma ja Censën ma Kapxtaaktëjkën, Yajkapxtaakpä ajxy mëdë Kapxtaakpä èna'k ajxy ma yë'ë Kapxta'agyëëbën ajxy Myëdso'ondaakpyën mët ja awiink Nê'ëgë nëgojë'ëy-bën 2013 (CEMABE). Ma yë'ë tuunk ajxy jëdu'un tyuñën yajtu'uyo'oyën tëë ja estado jëdu'un y'ixy paady ku ja kapxtaaktëjk ajxy mëgox mëgo'xë ku mëdaaxk'ii'x tëdujk të jyak'yak'awa'ach ja ajxy nê'ëgë tuumbë nepy ja Kuduunk Estatal ja tyuunk kyapxy cham yaj'yo'oyën myëmëdaaxk jumëjtpë, ja ajxy ijty jagooyë nêmajmóx metstk milbë nëdëgëk ii'xë kumajk metstk mil ja kapxtaakpä èna'k, èdaa ajxy je'e cham të y'ijx

të pyaatnë, je'e ajxy jëyb'ajp ja kapxtaaktëjkë kapxtaakpë'ena'k ajxy jante'emyay wow'ijpë mët tu'ukpë yajnë'ixëëbyëë mëëtpë. Ma yë'ë xëdë'ëñ ajxy yajnë'ëdijyën ma yë'ë kapxta'agyëëbën, në'ta'ixë'ëyaam tu'mil millón'aam yë'ë xëdë'ëñ ëda'a jim të kyudunë'ëy tu'jumëjtpë, këxyë jim myënaxë'ëy mëdu'unt'yë jat'yë kapxtaaktëjk ajxy të kyoyy mët nepy jat'yë ajxy jyak yak'oyë'ëy mët kywendë'ädët mëdu'unt'yë jat'yë kapxtaaktëjk nëbyaadyëë nebyë kapxta'agyëëbë nëb-janëkxyëjën.

Kap jëdu'un n'ijxtëgooyëmët yë'ë du'un jëyëjp të myëdya'agyëëjëbë, ku ja yajkapxtaakpë ajxy y'exámen edyunët jim Chihuahua, mët mëdu'unt'yë jak México naax, ka'a jye'ejë je'e du'un ku ajxy je'e jyak'wë'ëmyëna'anët ku ja ya'ayëk je'e du'un oy yajkapxtaakpë jante'emjyajp pën je'e nëy'a'ixëëyëp ku ja y'exámen y'edyuna'añ, o pën jat'yë je'e du'un në'ëwaamp ku je'e tii wyë'ëy'ix wyë'ëpyaada'añ kuk je'e du'un të nëgyu'ëyë'këxë, je'e mëbëjnëbë ajxy je'e, pën jat'yë je'e oy yajkapxtaakpë nej myëdu'ugë'ëyën mët y'awinmatsën -a jante'emchobaatp ëda du'un- ma ja tyunk jëdu'un yajnëkxy yajtu'uyo'oyën. Ku ja oy yajkapxtaakpë jajpë nëjwëëbyë jëdu'un mmëëd'ädët, ka'a jye'e je'e du'un nënëëmpty ku ja ka'a jajpë ajxy mgëxy yajpëdsëmët kapxtaaktëgooty, je'e mëbëky jëdu'un nënëëmpty ku ja oy yajkapxtaakpë jajpë nëjwëëbyë, a je'e ajxy je'e du'un maas nëmay, je'e ajxy jëdu'un awinmats ku ajxy nbu'ubejtëmët nyujtij nyukja'amëmët ku ajxy omyënaajë kapxtaakpë mët abëjk'aampy wen në'ëgëdënëkxy ma yë'ë tuunk ajxy jëdu'un myëëdën, ku ajxy jëdu'un nwin'ijx nwin'ëxkajpëmët mët ajxy njotmëj mëgapxëmët, je'e du'un nënëëmpty, ku ajxy nmëjpedaakëmët gwendëtuunëmët nepy ajxy y'awinmatsën. €

Bibliografía

- INEGI (2014). Censo de Escuelas, Maestros y Alumnos de Educación Básica y Especial, CEMABE. México: Instituto Nacional de Estadística y Geografía.
- INEE (2013). Breve panorama educativo de la población indígena. México: Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación.
- _____ (2014). Panorama Educativo de México. Indicadores del Sistema Educativo Nacional 2013. México: Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación.
- OREALC-UNESCO (2007). Educación de Calidad para Todos. Un asunto de Derechos Humanos. Santiago de Chile: Oficina Regional de Educación para América Latina y el Caribe.

TSIHIN NDAHA TAN LETRA

Cuhva caa tandihi maa tsa iyó nyehe yo cuenda ra jacuaha: ¿naa cuví tsa tsitó yo tan ndaa tsa cuñí tsi sama yo?

RA YIHÍ NDAHA CUENDA JUNTA DE GOBIERNO INSTITUTO NACIONAL PARA LA EVALUACIÓN DE LA EDUCACIÓN

Tan tandihi maa tsa ñiñi xaan cuñí tsi javahá ra jahá cuaha, tyin tacan tan cuví cutuhva vaha ra cuatyí can naha ra caahán xaan ra naha tuhun can tsa quiví nanducu ra naha tsa vaha tsi vehe escuela can. Maa tyin vasu ndi maa tacan, ñiñi xaan cuñí tsi tsa coto yo tyin tsa cahví ra naha, ñavin intuhun ñi yacan cuñí tsi tan cua tsa yo cuví yo *iin ra vaha jacuaha*. Tan tsa cuenda ra vaha jacuaha naha ra, tsiñi ñuhu tsa na iin ñi cuví tsa cua cahví ra naha: tan tandihi maa tsa cua cutuhva ra naha na coo vaha tsi, na coo tsa cua jandu nyityí tsi ra naha, tsa cua cutuhva vaha ra naha, tan tsihin tsa nyityí tsi ra naha, tsa cua cutuhva ra naha cuhva iyó tsa cua cutuhva ra naha; tan intuhun tsa cua cuahnu ra naha tsihin tsa tsító ra naha, tan ña cua cu ndihi nyico tsi —tsihin tsa cua jaquihin ityí ñi tsihin tsa iin nyita ñi tan tsihin tsa vaha; tan tandihi maa xuhun tsa ñiñi ra naha, tan nacotó ca nyiví tsi ra naha.

Tan tacan ñi tucu ñiñi xaan cuñí tsi tsa cahán yo tyin tyiñu tsa javahá ra jacuaha ihya naha ra siñ siñ nu cuví tsi tan siñ siñ cuhva iyó tsi. Ñavin nu inducu ñi caa cuví tsi: ra cuví maestru naha ra siñ siñ caa nu jaha tyiñu ra, nyehé ra tyiñu tsa jacuaha ra tsi siñ siñ ra cuatyí tsa cahví naha ra, tan tandihi maa tsaha, yihí nu ña vaha maa iyó vehe nu jacuaha ra naha. Tan tandihi maa tsehe, juven ñi janahá tucu tsi tsi yo cuhva quita ra naha ityí nuu.

Nuu Ñucoohyo, tsa cuaha ñi cuiya cuví tsa quitsahá ra naha, javahá ra naha programa tan nducú ra naha cuhva nacaá cuví nduvaha ca cuhva jaha tyiñu ra jacuaha naha ra—cuhva quitsahá ra naha tan cuhva cua cuahnu ra naha, tsihin tsa tsító ra naha—tan cuhva tsa ñiñi

ra naha xuhun cuenda tsa jatyiñu ra naha, tan tandihi maa nacaá caa vehe escuela nu jahá tyiñu ra naha. Tan tsa cuenda tsehe, tandihi maa cuhva tsa nducú ra naha ña cunyee maa tan tsa quitá can nda nu ndihi cuenda ra cuatyí tsa cahví can naha ra, ña cunyee maa tsi. Tan tacan ñi tucu—tan tandihi maa cuhva tsa quitá tsa cuví Concurso de Ingreso al Servicio Profesional Docente tsa javahá ra naha yoo juliu cuiya 2014—, tan tsító yo tyin tsa tandihi cuii maa ra tsa nducu cuhva tsa tyin cuñí ra naha ñiñi ra naha intuhun nu cua jacuaha ra naha cuenda educación básica, tsa tandihi maa tsa quihví jaha concursar, tan iin 39.4% ñi ra naha quitá vaha.

¿Naa cuñí tsi cahán tandihi maa cuhva ihya? Tan tacan ñi tucu... ¿naa cuví tsa javahá ra yihí ndaha tsi nyiví ñucoohyo tsa tyin cuñí ra tsa quitá vaha ra jacuaha ihya naha ra? ¿Naa cuví javahá yo tan cua nduvaha cuhva quita ra naha, tan jatyiñeé ca yo tan jandu vahá vaha ca yo tsi ra cuví maetsru naha ra, tan tandihi maa cuhva javahá ra naha nu quitsahá ra naha tan cuhva cuahan ra naha, tan tandihi maa cuhva tsa javahá ra naha ndihi quiví ñi maa? ¿Naa cuví tsa cuñí tsi cutahan tsihin tsa cahví ra naha tyin tacan tan cuví nduvaha vaha ca ra jacuaha naha ra? ¿Naa cuví tsa tyasi nu nacuaha ra jacuaha naha ra?

Vityin, ra cuví maestru cuví ra tsa ndu nuu, tsihin tyiñu tsa cua nasama cuhva iyó nu jacuaha ra naha, tacan iyó tsi, nu cuví nu natuhún tahan ra naha, tsa cuví Reforma Educativa, tan yacan cuví tsa caahán nacaá tan cua cuví jacuaha ra naha, cuhva tsa caahán nu Ley General del Servicio Profesional Docente (LGSPD). Tan tsa cuenda yacan, tsa cuví Artículo utsi uvi cuenda LGSPD caahán tsi tyin tandihi maa ra janahá tsi ra jacuaha naha ra cuñí tsi tsa janahá vaha ra naha, yacan cuenda ra tsa cua tahan tsi quihí ndaha tyiñu can cuñí tsi tsa “tahan tahan cuhva iyó ra naha tan cuhva tsa tsító ra naha jahá tyiñu ra naha tyin tacan tan, tandihi maa cuhva iyó tandihi maa ñuu tan cuhva javahá ñi, tyin tacan tan cuví janahá vaha ra naha tsi ra cuatyí tsa cahví naha ra, cuhva tsa tsító tahan tahan ra naha, tan cuhva cutuhvá ra naha tyin tacan tan cuví coto yo tatun tsító ra naha, tan tandihi maa tsa nyityí ra naha”.

Vityin iyó tsa nyitsa tsa caahán tyin, tsa cua cuhva tsa nyitsa tyin iyó iin tsa vaha jacuaha ra naha, ra cuví maestru can naha ra, cuví tsa yihí, tan juven ñi maa ra naha, *cuví tsa cua tava tsi yo tsitsi tsa yihí can*. Tan yacan cuenda cuñí tsi tsa caca iñi yo, nacaá tsa yihí cuví tsi tsa cua quitsaha cutuhva ra naha tan nu cuahan ca maa tsi, tan cuhva nu jahá tyiñu ra naha, tan tacan

NDUSU TSA TSIÑÍ YO

Nu cahví ra cua jacuaaha tsi tsa nyihi cuví, Educación Normal

Cuahan nasama xaan cuhva iyó escuela Normal tsa cuenda ra ndaca ñaha tsihin tsa ñañi Reforma Educativa, tyin tyito xaan cuñi tsi nyehe ra naha nacaa cuahan ra tsa jacuaaha naha ra tan tyiñu jaha ra tsa ndi ñihi tyiñu naha ra. Tan tsehe cuví tyiñu cua javaha ra naha, tsa cuñi tsi tan tsa nuña cuhva cua javaha ra naha itsi.

ÁLVARO LÓPEZ ESPINOSA

Director General de Educación Superior para Profesionales de la Educación

Cuhva tsaq escuela normal ñucoohyo

Escuela normal tsaq tsi tan cuaha xaan cuhva quitsaha iyó tsi. Ndi iin maa tsaha ña tsinyaq cuhva cua jaha tyiñu tsihin tsi tan ndi ñavin iin quivi cahnu tsiñu tsi. Cuví tsi heterogénea cuhva cacu tsi tan tsihin yacan iyó tsa ñihi itsi, nu siin siin cuhva cuahan nacaya ca tsi tan cuhva tsa yí iyó ñucoohyo vityin. Maa tyin tsa nyehe yo tyiñu tsa javaha ra Enrique Conrado Rébsamen Egloof, ra jaquithin ityi, ra ñucoohyo cuví ra, nda Suiza cacu ra, javahq ra Academia Normal ñuu Xalapa, cuiya 1886,

tucu ñi tsa cuenda tsihi tan nacaa cuahan jaha tyiñu ra naha, tyin tandihi maa tsa yí tsa yaha ra naha juvin ñi tsa taahan tsi nyehe yo cuví can, tan nda nu iyó cuví nu taahan ndihi tucu tsi quita tsa cua jandu vaha.

Tan yacan cuenda, tsa jihna nu tutu tsa tsahá cuenda ihya *Gaceta de la Política Nacional de Evaluación Educativa*, tyihí ndi tyiñu tsa cua jandu iin ndi tandihi maa cuhva tsa caahán ra naha tan cuhva jahá tyiñu cuaha ñi nyivi, tan na cuhva cuenda ñi tsi yo cuhva tsicá ñi ñi: ¿Naa cuví tsa tsitó yo cuenda ra jacuahá naha ra tan naa cuñi tsi nasama yo?

Cua quitsaha yo nda nuu quitsaha maa tuhun ihya cuenda educación nacional: tsa cuví escuela normal tahan cuhva jaha tyiñu tsi. Ra cuví director tsa yihí ndaha tsa uhun taahan vehe escuela caahán ra naha nu tutu ihya, naa cuví tsa tsiñi ñuhu ca tsi ra cuatyí tsa jacuahá ra naha: Tsa yaha xaan tsitó ra naha. Maa tyin tsa nyitsa cuví tucu maa tuhun tsa caahán ra naha: tumaa tsa cuví maa tsihin educación básica, nduve intuhun tsa inducu ñi caa tsihin educación normal. Tan yacan cuenda tsa cua nasama tsi cuñi tsi coto ra naha nandihí maa nacaa iyó tahan tahan nu jaha tyiñu ra naha.

Cua natuhun tucu juhva cuenda, nacaa tsa yí yaha ra naha tsitsi tsa cahví ra naha. Cumi taahan ñuu tsa yihí ndaha caahán tuhun cuhva quita ra jacuahá naha ra tsa nducú cuhva tsi ra naha, tan ñavin tucu ca cuhva cua cutuhva ra naha, tan tyaá ñi cuatyí cuhva tsa cutuhva ra naha nda jihna, tan cuhva tsa cuahan cutuhva ra naha, ña cunye maa tsi, tan tandihí ñi tsaha ña vaha vaha maa tsi: “Ñavin tucu tsa jacuahá ra naha iin curso ñi cuví can, cuñi tsi coto jihna ra naha naa cuví can tsa tsiñi ñuhu tsi ra jacuahá naha ra”, catyí ra naha. Cuñi tsi caca ndihí tucu ñi yo, nacaa caa nu jahá tyiñu ra naha, nacaa sama juhva cuhva tsa tsitó ra jacuaaha nu cuví ñuu nyihi tsihin ra jahá cuaha nu cuví ñuu nahnu.

Tsa cuví tutu tsa jacotó ihya caahán ndihí tucu tsi tuhun ra tsa jacuahá naha ra, nacaa tsa yí yaha ra naha tsa tacan jahá tyiñu ra naha, tan tsa cuenda ra tsa yaha xaan jahá cuenda nacaa caa tahan tahan ñuu. Tan intuhun tsa javahq ra naha cuhva tsa cua natuhun tahan ra naha jahq nu Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación (INEE) tyin tacan tan coto yo naa cuví tsa yaha xaan ca nyaá yahvi nu nacuaaha ra naha, ra jacuahá naha ra caahán ra naha tyin ñavin tucu cuhva caa vehe nu jacuahá ñi ra naha can, cuví tsa ña tsaha ndatu tsa jacuaaha vaha ra naha, tyin naa inga ca maa tsa cuñi tsi nu cuví vehe escuela can, tsa cuñi tsi cuví na

cunyehe ra cuví jutu ra cuatyí can naha ra, na jatinyee ra naha nu cahví sehe ra naha, tsa quita ra naha cuahan ra naha inga ñuu, tsa jahá tyiñu ra nyihi naha ra, tsa xicó ra naha inu xaan tan tsa ña iyo taxin nu iyó yo.

Tutu ihya cuenda yoo marzu-juniu 2015 ihya cuaha xaan cuahan caahán tsi tan tsa nyitsa cuhva cuahan tsahnu, tsa jahá tyiñu tan tsa nducú cuhva tsi ra jacuahá naha ra. Tandihí ñi maa ityi cuahan tsi nanducu tsi nuu nyivi tan ndusu nyivi: ra cuví maestro, ra cuví director, ra nyehe tyiñu cuenda educación continua, ra tsitó, ra cuví nuu tan ra yihí ndaha cuenda tsa cahví yo. Nandihí maa ra naha tan nyaá tuhun caahán ra naha nu tutu tsa *Jacotó ihya*, cuhva tsa nyehe ra naha nacaa caa, tan nacaa cuñi tsi tsa cua jaha tyiñu ra jacuahá naha ra.

Nda nu cuví INEE tsitó ndi tyin tsa tacan cua nducu cuhva tyiñu tsa javahá ra jacuahá naha ra, cuví tsi iin cuhva tsa cua nasama cuhva tsa cua jacuaaha ra naha. Maa tyin, jahá ndihí tucu ndi cuenda tyin ra cuví ra jacuahá Ñucoohyo tan taniñ ñuu ñayivi tsiñi ñuhu tsa jatinyee tsi ra naha, tan tsa cacá ityi tsihin ra naha tahan tahan cuhva cua cuahnu ra naha tsihin tsa jacuahá ra naha. Cahan yo tuhun yí tsa yahá ra naha nu jacuahá ra naha nu cuví ñuu nyihi, ñuu ra inyiu, ñuu nahnu; nu intuhun ñi ra naha jacuahá, nu uvi taahán ñi ra naha jacuahá tsa intuhun vehe, tan nu yucú ra cuatyí tsa siin siin libru cahví tsitsi intuhun ñi vehe escuela, tan tandihí maa tsa tsiñi ñuhu tsi ra naha, ndaha tyiñu tsa javahá ra yangui naha ra tan nandihí ca maa cuhva caa ñuhu nu iyó yo, cuví tsi tsa javahá ra naha ndihí quivi, maa tyin cuñi ndihí tucu maa tsi jatinyee yo.

Vaha xaan tyin cahví un ndaha tutu cuenda *Gaceta de la Política Nacional de Evaluación Educativa ihya*, tyin tahan tahan cumi yoo tan quita tsi, tan vaha xaan tsaha cuenda tsi, tsi ra cuví nuu tsihin tsa jacuahá ra naha tahan tahan maa nu yucú ra naha. Tan nandihí maa cuhva tsahá cuenda Sistema Nacional de Evaluación Educativa na cuatyí tsi tacan na tsaa yo cuhva cuñi yo, na jandu iin yo tsa ñihi tan tsa tsitó yo, tan na caca yo ityi tsa cua nasama, cuhva tsa na cutuhva vaha ca ra naha, tan na nacoto yo tsi ra cuví maestro can naha ra. Ña cuñi ndi tsa cundihí tuhun caahán ndi, maa tyin cuñi ndi tsa tyin nanducu yo cuhva cua natuhun ca yo tan cuhva coó vaha ca yo. €

1 Sistema Nacional de Registro del Servicio Profesional Docente, Secretaría de Educación Pública: <http://servicioprofesionaldocente.sep.gob.mx/>

javahā ra iin nu cahnu xaan cuvi tsa cuenda ra maestro tsa cua cahvi vaha naha ra, tsa cuenda cuhva tsa vaha iyó escuela normal ñucoohyo cuvi can. Ra tsa cahvi ican naha ra cuvi ra quitsaha tsihin tsa javahā ra naha vehe tahan can. Cuhva cuahan tsahnu escuela normal cutahan can tsihin cuhva cuahan na ndaa ca tsa cuvi Sistema Educativo Nacional (SEN), nu tsa tsitó xaan tsa ndoo cuenda can jañiñi nahnu tsi nahnu tsa ndoo cuhva vatsi cuahnu tsa nyityi xaan, tsitsi tsa tyaā ra maestro cuenda Revolución Mexicana tsa iin ñi cuvi nahnu, tan ndoo tuhun tsa cahnu cuvi can jahā nahnu.

Tan nda quivi can, ndoo vaha escuela normal can, nandihī ca maa tsitsi cuiya yahā tan nda cuanda vityin, cuvi can tumaa iin tsa ñiñi tsa cuenda tsa cua cuhun ca cuhva nasama ñucoohyo. Ña cuaha tyiñu iyo tsa ñiñi xaan caahán nyivi tuhun tsa cuenda nu cuahan tsi ityi nuu ca iin ñuu tumaa tsa cuvi cuenda ra maestro naha ra.

Tsa numi cuñi tsi cuenda ñuu

Cuhva tsa tyaā ra naha cuenda tsa nañi “México con Educación de Calidad” tsihin cua cuvi iin cuhva tsa cua jaha tyiñu ñuu. Tsehe cuvi tsa jañiñi Programa sectorial de Educación ihya tsa cuhun ca ityi nuu. Tyiñu cahnu cuvi can tan cuaha cuahan can, tyin tsa jacuaha can maa ñi maa tsa vaha cuvi can, tan tsa ñiñi cuñi tsi cuvi can, tsa numi cuñi tsi cuvi can tan ña cuvi cuatu can.

Tsa jacuaha tsa vaha ña cuvi nanuu can, tsa jacuaha can taahan tsi nyehe yo inyaha ñi cuhva cuahan tsa cuenda ñuu, tan nyehe tsa intuhu intuhun ra naha tyiñu can tsihin tsa ñiñi.

Tsihin tsa cuvi Reforma Educativa tan tsihin cuhva caahán nandihī maa Ley General del Servicio Profesional Docente (LGSPD), tan escuela cuenda ra ndaca ñaha (SEP) tyaa ra naha iin cuhva cua jaha tyiñu ra naha, tan jañiñi ra naha tsa cuhva iyó escuela Normal cuenda ra ndacá ñaha, tsa cuenda tsa coo tsa vaha tan cuhva jaha tyiñu tsa intuhun intuhun ra maestro cahvi cuenda escuela can, ndoo tuhun tsa iin ñi cuvi can tan titahan can tsihin tsa tsiñi ñuhu tan tsa cuñi tsi cuenda SEN. Tsa cuvi Reforma can juvin ñi tsaha ndihī tucu can cuhva cua jacuaha nahnu tsa jacoto naa cumañi tan tsa ñiñi tyin tacan tan cuvi jatinyee nahnu inyaha ñi tsihin tsihin tsa cumañi.

Tsito ndi numaa nda cua tsa ndi, tan vityin cuñi tsi nyehe ndi ndaa cuhva cua quihin ndi cuenda tsa jacuaha tsa cuenda ñuu yo, iin ñi cua cuhun ndi tsihin escuela tantsihin ra cuvi nuu yihī ndaha can naha ra, cua jaha ndi cuenda tsi

yihī ndaha tahan tahan ñuu naha ra.

Cuhva iyó ra jacuaha naha ra ñucoohyo vityin

Cuhva iyó ra jacuaha naha ra cutahan can tsihin tsa nandihī maa nuu institución tsa iyó: cuenda escuela tsa tsahá programa tsa iyó ndatu tsi tsa jatinyee jacuaha tsi ra maestro naha ra tsa cuenda educación básica, 58% can cuvi cuenda ra ndacá ñaha (tan tsa cuenda cuhva cunyeey iyó can, natahvi can cuvi can Federales, Federalizadas tan Estatales) tan 42% cuvi can un tyahvi nyivi. Tan tsitsi tsa nandihī institución tsa jatinyee ra ndacá ñaha ican yihī escuela normal vaha, ñuu nyihī, inyiu, tsa yihī ndaha ñucoohyo tan maa cuenda ñi cahnu ñucoohyo; institutos tan vehe ñuu cuenda Educación Normal, tahan ñi tumaa vehe ñuu tsa nañi Formación Docente e Investigación Educativa.

Ra tsitó xaan naha ra catyí ra naha tyin nduve maa naca cuahan quita ra naha ityi nuu tsihin programa tsa jatinyee tsi ra naha nu ndihī tsa oco una cuiya ñaha ca maa cu iyo cuñi nyivi nyehe ñi cuhva nasama tyiñu jaha ra jacuaha naha ra vehe escuela normal, tan nyitsa maa tyin jatinyee cuhva caa can tsa nyehe yo tan cuhva cuahan nandaa can, nduve programa tsa vaha xaan tan inyaha cuii ñi jatinyee can coo ca maestro tan tan cuhva jaha tyiñu ra jacuaha naha ra vehe escuela tan nandaa cuii can tsihin tsa vaha xaan cutuhva ra jacuaha can naha ra.

Nu nactyi tuhun ra naha tsa tsicā tuhun tsi ra naha: nyito xaan nyehe ra naha naca cuahan ra maestro tsa naha ra

Tsihin tsehe, tsa quitsaha nduvaha Artículo tsinu uñi ley ñucoohyo tan tsa jandaa cuhva caahán artículo utsi uvi nyaá nuu ley tsa ndaca cuenda can, ndu iin can tan janyitsa can nandihī ca maa cuhva caahán Ley General de Educación, escuela cuenda ra ndacá ñaha naha ra SEP quitsahā nuducu ra naha tsi ra tsito xaan naha ra, ra jacuaha naha ra tan ra cahvi ca naha ra, tsa cua cunyacu ra naha nu cuvi Foros de Consulta para la Revisión del Modelo Educativo, tsa tsicoo yoo febrero tan nda yoo junio cuiya 2014 tsa cuenda tsa nacoto ra naha naa cuvi tsa ñiñi ca cuñi tsi, tsihin tsa siñ siñ tyiñu.

Tan yacan taahan tsi nducu tuhun ra naha siqui Educación Normal, tsa naquihin cuenda ra naha nu cuvi Foro tsaha ra naha ityi tsi Dirección General de Educación Superior para Profesionales de la Educación (DGESPE) tsa cuhun ca tsi ityi nuu tsihin tsa jatinyee tsa cuvi Reforma Educativa, na janduvaha ra naha tsa cuvi modelo educativo tan quitsaha

ra naha inyaha ñi “tsihin cuhva cahnu tsa cua nyehe ra naha tyiñu, tan tsa ñiñi cuenda cuhva iyó escuela normal cuenda ra ndacá ñaha”.

Tsa siñ siñ cuhva nyehe ra naha tyiñu quita tsa cuñi –tumaa tsa nyaá can un libru- tsa cuenda cua nyehe ra naha tyiñu tsa javaha ra maestro naha ra tsa ndi quihvi nuu cuenda ra jacuaha naha ra un cuvi escuela educación básica, tan cuhva cua coto ra naha naa iin tsa yii iyó un quitsaha javaha ra naha tyiñu can tan cuhva cuahan cutuhva ra cuatyí naha ra. Tsa cuenda nyehe ra naha naca cuahan ra tsa jacuaha naha ra, tsi ndihī can nu cuvi Foro, tsaha can ityi tsa cuhun ca tyiñu ra cahvi vaha can naha ra ityi nuu ca, tsa cuvi can iin ndaha tyiñu tsa jatinyee tsi tsa cahvi ra naha tan ña yii cuahan nasama jaha can.

Yacan, tatun tiñ cuenda yo tsa cuenda cua nyehe ra naha tyiñu can yacan cuvi tsa ñiñi ca cuñi tsi cuhva iyó tsa jacuaha can tyin yacan cua jañiñi ca cuhva jacuaha ra naha tan tsa cutuhva ra cuatyí naha ra, tan javahā tucu ra naha iin prueba tsa nañi “Portafolio tsa cua jandu nditsin cuatyí ra jacuaha naha ra”, iin ndaha tyiñu tsa cuenda nyehe ra naha tyiñu jaha ra naha un vatsi ndaha tyiñu tsa javahā ra cahvi escuela normal naha ra tan tsaha tsi ityi nyehe ra naha, cahan ra naha tan jaha vaha ra naha cuenda cuhva iyó nandihī maa tyiñu tsa tsa javahā ra naha tsitsi tsa ndi nducu ra naha tyiñu jaha ra naha, tahan ñi tumaa tsa cua jañiñi ra naha tyiñu jaha ra naha, tan tsa tyin tsaha cuenda tsi naniñi cuhva tsa cua nacoto naca cuahan tyiñu tsa jandu nditsin cuatyí can. Tsa vityin iyó ndaha tyiñu cuenda título tsa cuvi ñiñi najava cuiya cahvi.

Tan inga tucu tsa cuvi Modelo de Indicadores de Evaluación Educativa para Instituciones Formadoras de Docentes tsaha can ndatu tsa cuvi coto yo ndaa cuhva cua quihin yo tsa taahan tsi jandu iin escuela normal can. Tan tsihin tsehe, nacoto yo naca cutuhva, naca caa ra jacuaha can naha ra, programa tan cuhva cua cahvi ra naha.

Nandihī ca maa tahan tahan cuhva iyo Foros cuvi nuducu ndo can nuu página ihya <http://www.modeloeducativo.sep.gob.mx/relatorias.html>

Cahnu cuvi tsa tsa cuahan nacaca cuhva iyo tsa cuenda cua nyehe ra naha naca jaha tyiñu tsa javaha ra naha vehe escuela normal can yacan cuvi tsa quiyi cuenda programa tsa jacuaha tsa tsaha tahan tahan institución tsa jacuaha.

Tan tumaa tsa caahan tsi ihya, tacan tucu ñi Instituto Nacional para la Evaluación (INEE) tyaá tyiñu tsi iin cuhva vaha cuahan tyiñu can tan ndaa tsa taahan tsi nduvaha.

Tan tsa vaha ca cuvi tsa cuenda nyehe ra naha nacaa cuahan tyiñu tyin tacan tan cuvi jaquihin ityi ra naha tyiñu ndihi ñi tsaha tsihin ra tsa ndi quihvi cua jacuaaha.

Jaha tyiñu yo tsihin ra ndi quihvi cua jacuaaha naha ra

Yacan, nyehe ndi tyin tsa coto naa iin tundoho yaha ra tsa ndi quihvi nuu jacuaaha tsaha can ityi jatyinyee yo tyin tacan cuvi nduvaha ca tyiñu jaha ra naha vehe escuela normal tan tsihin yacan cuvi nandaa ca tsa vaha ñuu yo.

Catyí ra Jaime Torres Bodet: “nandihí maa tsa nduvaha tsa tsaha cuenda tsiñi ñuhu xaan cunyacu yo tsihin can, coo vita tsi yo, tsa iin cuñi yo tan tsa cuñi yo jatyinyee yo tsihin nandihí maa inga ca tyiñu”. Tan cuhva tsa ñihi cuahan tyiñu ihya, tan na coto ra cuatyí iyo vityin naha ra naa cuñi tan nacuhva ra naha iin ñuu cuiti vaha nuu coo cuaha ca maa ñi tsa vaha tan iin ñi cuvi can. €

NYÁÁ NYITYI YU TSITSI VEHE ESCUELA

Uñi taahan ra maestru naha ra tsihin tsa ñihi jahá tyiñu ra naha nda nu xeehe nu cuví ñuu Cañada Honda

Tsa nducú tuhun tsi ra, Raúl Bárcenas Ramírez, ra cuví director; ra José Antonio Pérez López, ra yihí ndaha tsi ra cuví maestru naha ra, tan ra José de Jesús Pulido Gallegos, ra yihí ndaha nu cuví vehe cuenda Formación Continua cuenda Escuela Normal tan cuenda Escuela Normal Rural “Justo Sierra Méndez”, nda Aguascalientes, caahán ra naha tsa nyitsa nu iñu taahan puntu tsa nyaá ihya tyin tsa cua nasama cuhva tsa iyó maa tsa jacuahá ra naha cuví tsi tyiñu tsa cua nyehe tandihí maa yo tyin cuñi tsi tsa iin ñi cua natuhun tahan tandihí maa vehe escuela tan iin ñi cua quihí tahan tsi tyin ñiñi xaan cuñi tsi tsa iin ñi cua jaha tyiñu nandihí maa vehe escuela.

1. Iintuhun vehe escuela tsa siin siin cuhva jahá tyiñu

Tsihin tsa uñi xico utsi uñi cuiya, vehe Escuela Normal Rural tsa nañi „Justo Sierra Méndez“ jacuaaha tsi tsa cuví licenciatura tsa cuenda tsa cua jacuaaha ra naha Primaria tan tun cuñi yo ican maa ñi maa ñaha tsicá can. Tan tun cuñi yo vityin iyó iin cientu uvi xico ñaha tsa cahví; tan cumi xico utsi tsa iin cientu ñi quee ñi tsa utsi iin taahan estado tsa iyó ñuhu Ñucoohyo ihya, tan tsa cuaha juhva ñi quee nda Durango, Guanajuato tan Zacatecas.

Tan tsa ña yí ñi maa vehe escuela can tyin ñi cuatyí tsa ndihí cahví can ña yí cua ñihi ñi tyiñu cua jaha ñi numaa tahan ñi maa tsi taniñ ñuhu Ñucoohyo. Tan ra tsa jatyinyee cuví ra ndacá ñaha Ñucoohyo tan tsahá ra naha beca tsi ñi cuatyí tsa cahví, tan ndacá cuenda tsi tsa catsi ñi, tsa cunyitsi ñi tan tandihí ca maa na tsa tsiñi ñuhu tsi ñi tsitsi tsa ndi cahví ñi.

Tan tsa tyin na vaha coo, nu jacuaaha ra naha can cuñi tsi tsa nduvaha vaha tsi tan cuñi tsa cutuhva vaha ca ra tsa jacuaaha can naha ra. Tan tsihin programa cuenda Mejoramiento Institucional cuenda Escuelas Normales Públicas (PROMIN), cuiya uvi mil iñu, tsa cuví institución can nducu ra naha iin cuhva nacaa cua javaha ra naha, tacan tan javahá ra naha intuhun proyecto tyin tacan tan cua ñihi ra naha tsa cua jatyinyee tsi ra naha. Yacan cuví intuhun tsa nasamá tsa cuhva cua cuahnu tan cuhva cua nduvaha tandihí maa nacaa cua jatyiñu ra naha, tsa cua nduvaha tyiñu tsa caahan ra naha tuhun; tan tacan ñi tucu, tsa cua ndu vaha ca cuhva tsa nacuaaha ra maestru naha ra, tan jatyinyee tsi ra naha tsihin tsa cua ndaa ca cahvi ra naha tsa cuví posgrado, tan tacan ñi tucu tumaa tsa cuví ra naha tumaa maestru tsa jahá investigar, tumaa tsa iyó maa nu cuví universidad. Tan tun cuñi yo vityin iyó uñi xico uhun ra cuví maestru naha ra.

2. Tsicán ra naha tsi ra jacuaaha

Ñiñi xaan cuñi tsi tsa cua nducu cuhva yo cuhva jahá tyiñu ra naha, tyin yacan cuví tsa ñiñi xaan cuñi tsi, tyin ra maestru can naha ra cuñi tsi tsa coto ca ra naha tan cua cuahnu ca ra naha tsihin tsa tsitó ra naha, na nanducu ra naha, na cahvi ra naha, na natyaa ra naha tan na janaha ra naha tsa tsitó ra naha.

Cuñi tsi ndunuu yo nda tsa yucú maa yo tsitsi vehe escuela, na cuu yo ityi nuu tsihin tsa tsitó yo, tan jacuaaha yo tsi ra cahví naha ra; na ndunuu yo tsihin tsa jatyinyee ra ndacá ñaha. Tan tsihin tyiñu tsa nyisó, ra cuví director cuñi

tsi tsa na caca ra tsihin tyiñu can, maa tyin ña cuñi tucu tsi tsa cahan yo tyin maa ñi maa ra cua nyehe tyiñu can. Ra cuví maestru cuñi tsi tsa na coto ca ra tyin tacan tan cua cuvi janaha ra tsa tsitó, na nducu cuhva ra tsa tsitó ra. Ñiñi xaan cuñi tsi tsa sama. Cuñi tsi tsa na ndunuu yo tyin tacan tan cua nasama, tyin maa yo cuví tsa jaquihin ityi tsi ra jaquihin ityi naha ra. Cuñi tsi tsa sama cuhva jahá tyiñu yo, na sama cuhva tsicá iñi yo, tan na caca iñi yo tsa cua cuahnu ca vehe nu jacuaaha yo, tan tacan tan nyehé nyivi ñuu. Yacan cuví tsa jihna cuii tsa yí tsa yahá yo tsa cuví yo maestru: ña cuvi ca caca iñi yo tyin maa ñi maa vehe escuela can cua cuhva tandihí maa, tyin maa yo cuñi tucu maa tsi cuhva yo juhva tsa tsitó yo, cuhva tsa tsiñi tuñi iñi yo, tan cuhva tsa tsitó yo cuñi tsi janaha yo tsi ñi cuatyí tsa jacuaaha yo.

Yacan cuenda cuñi tsi natuhun tahan yo tsihin ra cuví ndacá ñaha naha ra, tsihin nyivi tsa cuví jutu ra cuatyí tsa cahví naha ra, tsihin tandihí ra cuatyí tsa cahví naha ra tan tsihin tandihí ca maa nyivi ñuu.

3. Tsa yahá xaan ca ñiñi cuñi tsi vehe escuela normal rural

Tsa ña cua nasama yo nu cuví vehe escuela normal can, tsihin tsa yí xaan tan cua sama tsi nu cuví vehe escuela primaria. Tsa tacan ndi cumañi xaan coto ra naha tan cumañi xaan cutuhvá ra cuví maestru can naha ra —tyin yacan cuví tsa ñiñi ca— tan yacan cuñi tsi nasama can tyin, ra cuatyí tsa jacuaaha yo naha ra, jahá ra naha competir tsihin ra cuatyí tsa ndihí cahví inga vehe escuela.

Yacan cuenda, tsa nañi PROMIN nducú ra naha cuhva, tsa tyin inducu ñi cua cuvi vehe

escuela normal tsihin escuela cuenda nivel superior. Maa tyin, yacan cuenda janduvahā ra naha cuhva iyó vehe escuela normal can, tyin tacan tan nyivi na nasama juhva cuhva nyehé ñi vehe escuela can.

Tan yacan cuenda vityin, tsihin tsa cuvī reforma educativa tan laboral, caahán tsi tyin nyuhu tsa cuvī ndi maestru cua nducu cuhva ra naha tsi ndi, tan tsa cuvī vehe escuela cuenda nivel superior, ña tacan cua javaha ra naha tsihin tsi, tsa cuenda tyin maa ra can naha ra yihí nda maa tsi ra naha, yacan cuenda. Yacan cuenda samá cuhva cua jaha tyiñu ndi, maa tyin vityin tsa tacan cua nducu cuhva ra naha tsi ndi, cua tsiñi ñuhu tsi tsi ndi, tsa tyin cua coo tyiñu jahá ndi, tan proyecto tsa cua cahvi vaha ndi, tan yacan cua jatyinyee ca tsi ndi, tan vaha ca cua jaha tyiñu ndi tsihin tsa tsiñi ñuhu tsi ra cuatyí tsa jacuaha ndi.

Tatun cuñi yo nu cuvī vehe escuela normal, jacuaha tsi ra maestru naha ra tyin ra can naha ra nyehé tyiñu tsa jacuaha ra naha tsi cuaha nyivi, tsa nduve xaan naa iyó tsi, tsi nyivi ndaahvi, tun cuñi yo nu cuvī ñuu nyihi, tun cuñi yo nyivi tsa iyó nu cuvī yucu. Tatun ña cua nyehé ca yo tyiñu tsa cuenda vehe escuela normal nu cuvī ñuu nyihi, tan tun tacan ñi cua tyaa tsiyo maa yo tsi ñi, ña vaha maa cua coo ñi, tan ican cuvī nu cua coo maa ñi tsihin tsa ndaahvi ñi nu cuahan ca maa tsi quivi.

Tatun cuñi yo vityin, tsa cahvi yo cuvī tsi intuhun ndaha tyiñu tsa cua cuvī tava tsi yo ityi nuu. Tatun cuñi yo tsa cahvi yo tsahā tsi iin ndatu tsi yo tsa cua cuvī coo vaha yo. Tatun jandihí yo tsa coo vehe escuela normal nu cuvī ñuu nyihi can, ña tsitó yo, yoo cua cuhun tan cua jatyinyee tsi nyivi ndaahvi tsa iyó tahan tahan ñuu can, tyin cuaha xaan ñi.

Nduve inga institución tan jacuaha tsi cuhva ihya, tsihin tsa yá, tsihin tsa cañihí ra naha tyiñu tan tsihin tsa ndunuu ra naha tsihin ñuhu Ñucoohyo, tumaa iin vehe escuela normal cuenda ñuu nyihi.

Tyiñu tsa javahá iin vehe escuela normal nu cuvī ñuu nyihi cuahan nandaa tsi, tan cuaha xaan tsa vaha javahá tsi, maa tyin cuahan naa iñi yo tsi. Tsa taahan tsi jandihí yo tuhun tsa caahán yo, tyin Ñucoohyo iyó uvi taahan tsi o cuaha ca Ñucoohyo iyó. Tan yacan cuenda tan tun cuñi yo sama cuhva iyó, tumaa tsa javahá maa yo tyiñu nda nu quitsahá maa yo, tsihin tsa ñihí, tsihin tsa ña cañi tahan yo, tyin tacan tan na coto nyivi tyin Ñucoohyo cuvī tandihí maa yo, tan ñavin tsa tsi intuhun taahan ñi yo cuvī can. Nyivi Ñucoohyo ñavin iin ñi ñuu nahnu iyó ñi, juvin ñi cuvī can iyó nu cuvī yucu, iyó ñi nu cuvī ñuu

nyihi tsa ndaahvi xaan. Ña taahan tsi naa iñi yo tyin, vehe escuela normal tsa iyó nu cuvī ñuu nyihi quituvi tsi quivi tsa yahā tsa tsicoo Revolución Mexicana. Cuvī tsi iin cuhva tsa nacoq ra naha tsi yo, tsa yahā iin cientu cuiya maa tyin ndi iyó maa cuhva can, tan ndi ñiñi xaan cuñi tsi tsa coo maa cuhva can, maa tyin na sama luxu tan tsihin inga cuhva. Cuñi tsi tsa janandoto nyico yo cuhva can.

Vityin tsitó yo tyin, cuhva tundoho tsa yahā nyivi ñuhu Guerrero, tundoho cahnu cuvī tsi. Tatun cuñi yo cuhva can, javahá tsi tsa quitá yo nu cuvī vehe escuela. Tatun ra ndacá ñaha naha ra, tan ña tsahá ra ndaha tyiñu tsa taahan tsi cuhva ra naha, ra cuatyí can naha ra quitá ra naha tan cua nducu ra naha ndaha tyiñu can.

Tan tacan ñi iyó tucu yo ihya vityin. Iyó tsaha nduve xuhun, tyihí ra naha cuenta ndi; tatun nduve xuhun can nyii, tan ra tsa xicó tsa catsí yo, ña cua cuvī cuhva ra naha tsa catsí yo. ¿Naa cuenda cuahan ra cuatyí naha ra cua caya ra naha, cuahan ra naha cua casi ra naha ityi cahnu, jatsij suhu ra naha carru nahnu? Naa cuenda ra ndacá ñaha naha ra, ña javahá ra naha tyiñu tsa taahan tsi nyehé ra naha, tan maa yo nyehé ñi yo tsa tacan iin nyita nyita ñi, javahá ra cahvi can naha ra cuhva can, tan tacan tan ñihí ra naha tsa tsiñi ñuhu tsi ra naha. Tan tun tahan tahan maa yo, tan javahá yo tyiñu tsa taahan tsi nyehé yo, ña ñiñi tsa tyin quitá ra cuatyí can naha ra cuhun ra naha, tan nduve cuñi ñi tundoho tsa nyehé yo vityin tsicoo. Maa tyin tsicoo tundoho can, tan tandihí maa ñi nanyehé tsi yo. Maa tyin tsihin tsa ndaahvi cuñi yo, tsa yahā cuvī tundoho can. Iyó maa inga cuhva tan ña cuvī cuñi ñi tundoho can. Tan yacan cuenda vityin cuñi tsi ndyuc yo cuhva nacao tan cua cuvī nasama, cuhva cuvī coo vaha nyico yo.

4. Cuhva tsa jahá tyiñu tsa cuvī diagnostic

Tsa cuvī vehe escuela normal tsa nyacú nu cuvī ñuhu Aguascalientes —uhun taahan tsi— maa tyin inducu ñi cuhva jahá tyiñu tsi. Tan tun cuñi yo vityin ndi nducu xaan cuhva naa cuvī, tsa tsiñi ñuhu tsi ra cuvī maestru naha ra tyin tacan tan na vaha ca cua jahá tyiñu ra naha. Tan tun cua nyehé vaha yo naa cuvī tsa cuamañi tsi ra maestru naha ra, cua nañihí yo tyin cuaha xaan tsa cumañi tsi ra naha, tan tsa yahā xaan ndoo jihñi yo, tan tsa nasamā nyico tsa tsicán nyivi ñuu tsi ra cuatyí tsa ndihí cahvi nu cuvī vehe escuela normal. Tan yacan cuenda ñiñi xaan cuñi tsi ndyuc cuhva yo tsi ra naha, tyin ña cua cuvī nasama yo cuhva

jahá tyiñu ra naha, tan tun nduve naa tsihin nducu cuhva yo tsi ra naha.

Tatun ña cua nducu cuhva yo tsi ra naha, tsa tsitó ra naha tsi maa ñi ra naha cua ndoo can. Tan cuhva tsa iyó tsehe, tatun iyó naa ndaha tyiñu cuvī can tsiñi ñuhu, tan inga nyivi cua quitsi tan cua nducu cuhva ñi tsi yo, tan cahán ñi cuhva iyó yo, maa tyin ñiñi xaan tan tun cua nducu cuhva ñi tsi yo, na nducuhun iñi ñi nacao caa tahan tahan nu iyó yo ñuu yo. Tatun cuñi yo cuhva ihya, ña iin nducu caa Centro Regional cuenda Educación Normal tsa nyaá ñuhu Aguascalientes (CRENA) tsihin tsa nyaá ñuu lihli Cañada Honda; tan ña iin nducu ñi cuvī tucu vehe escuela normal tsa nyaá ñuu lihli Cañada Honda tsihin vehe escuela normal tsa nyaá ñuu Saucillo. Vasu ndi maa tsa iin ñi ñuu nyihi cuvī tsi naha tsi, siñ siñ cuhva iyó nyivi can.

Tatun cuñi yo nducu cuhva yo tsihin tsa nyaá yahvi, cuñi tsi nyehé yo tyin ña inducu caa nu nyacú vehe escuela can tan ña iin nducu cuhva tsa jahá tyiñu tahan tahan vehe escuela can, cuhva tsa jahá tyiñu can, nacao caa nu cuvī vehe escuela can, tatun ñihí jahá tyiñu ra naha.

Tan inga nyico tsa taahan tsi cahán yo tuhun cuvī tsa *cuñi tsi* cahvi tyin tacan tan ñihí yo maestru cuvī yo o *taahan tsi* cahvi yo tyin tacan tan cuvī yo maestru. Sama cuhva nyehé yo tsa cahvi yo can. Tan yacan cuvī tsa na nducu ñi cuhva naa cuvī tsa cua cahvi ñi.

5. Cuhva tsa nducú cuhva ra naha tsihin tsa jacuaha ra naha

Tan tsa ñayñi ñi nyehé yo maa tahan cuvī can nu cuahan yo cahvi yo, javahā ndi iin ndaha tyiñu tsa cua jatyinyee tsi ndi nu cuvī institución can. Ña cuaha xaan quivi cuvī tsa quitsahā ra naha nanducu ra naha, tan tsityiñu iin programa tsa cuenda maa tsa cahvi ra naha vehe escuela, tyin tacan tan cuvī nyehé yo nacao tsa tsitó ñi cuatyí tsa ndihí cahvi can naha ñi. Tan ican cuvī nu quitá tsa tsiñi ñuhu tsa cutyiñu tsa cuvī ndaha tyiñu tsa javaha ra yangui naha ra un tsihin tsa tsitó ra naha. Tan tacan ñi iyó tucu evidencia tyin vaha jahá tyiñu ra naha tan ñihí jahá tyiñu ra naha. Tan tsihin tsa nducú cuhva yo tsi ra naha ndihí maa yacan cahvi tsa nyico ra naha inga tsaha tyin tacan tan cotó yo tan tun cuahan nandaa tsa tsitó ra naha. Tan juvin ñi tacan, tsa cuan ndihí sava cuiya, javahá ra naha iin evaluación naa cuvī xaan tsa javahā ra cuvī maestru naha ra.

Tan ra tsa quihin cuhva nacao jahá tyiñu ra naha cuvī iin cuhva tsa iyó jahá nu cuvī Asociación Nacional cuenda Universidad

tan Institucion cuenda Educación Superior (ANUIES) tan tsa cuenda ra tsitó naha ra cuenda educación nu cuví institucion cuenda educación superior. Tan tsihin tsehe, ñi cuatyí tsa cahví can naha ñi tsahá ñi iin cuhva tyin tsító ra cuví maestru can naha ra.

Tan tsihin tsa nacaa cua quita ra naha tsa cua nducu cuhva tsi ra naha cua jatyinyee tsi ra naha tyin tacan na nandaa ca nu cua jacuaha ra naha inga nyico cuiya tsa cua quitsaha coo escuela. Tan tsihin tsehe cuví can nducu can dí cuhva nacaa tan cua cutuhva ca ra maestru naha ra.

Tan tacan ñi nducy cuhva tucu ndi tsi ra naha tsihin tsa tsító ra naha tsihin ndaha tyiñu tsa cuahan tsinu jahá ra yangui naha ra tyin tacan tan coto ndi ta tun cua cuví jacuaha ra naha: tandihí maa tsa caahán ra maestru naha ra tyin tsító ra naha tsihin ndaha tyiñu tsa cuahan tsinu jahá ra yangui naha ra, tandihí maa tsa tsító ra naha, tsihin tsa jatsíí ra naha tan tsihin cuhva jahá cuenda ra naha tsa cuví vehe escuela can. Tsitsi quiví tsa ndi yahá ñi javahá ndi iin ndaha tyiñu tsa cua jaha cuenda nu cuví vehe escuela can tan tsii ra cuví maestru naha ra. Tan tsihin yacan cua tyaa yahvi ca ra naha tsa jacuaha ra naha. ¿Naa cuví tsa nducu yo tsihin cuhva ihya? Tyin tacan tan na javaha ca ra naha tsa tsíñi ñuhu nu cuví vehe escuela. Tan tun yoo tan janduvaha yo cuhva jahá tyiñu yo, ñi cuatyí tsa cahví can cua cutuhva vaha ca ñi. Tan ñi cuatyí tucu can nducu tucu ñi cuhva cua jaha tyiñu ñi tan maa ndi nducu tucu ndi cuhva jatyinyee ndi tsi ñi.

Tan nyuhu tumaa tsa jatyinyee ndi tsi ñi, nyehé ndi ndaa tsa cuví tsa vaha tan tsa ña vaha tsa javahá ñi, tan quiví tsa cuahan ndi cua nyehe ndi nu nacuí ñi, nyehé ndi nacaa caa tsa javahá ñi tan nacaa can javahá ñi. Nyehé ndi can tumaa iin Análisis cuenda FODA, tan tun ñihi vaha iyó can, tatun cua ñihi ñi ndatu, tatun iyó tsa ña ñihi vaha o tan tun iyo na cumañi tsihin tsa jaha tyiñu ñi.

Tan tandihí maa tsehe quistahá tsicoo can quiví tsa tsicoo PROMIN tsihin tandihí maa tsa iyó tsii can. Nu quitsahá, tsa cuhva iyó can maa ñi maa ndi tsa javahá programa can nyehe tyiñu can, tan nduve xaan naa tsító ndi; cuee cuee ñi, tan cuahan sama tandihí maa. Nducy xaan ra naha cuhva tan nyehé nyehé ñi ra naha cuhva cahví ra tsa cahví naha ra tan cuhva jacuaha ra cuví maestru naha ra nu cuví tsitsi vehe escuela tan ityi tsata. Tan tsehe cuví tsa tyin naa ndu ñihi tsa cahví ra naha tyin tacan tan cuví ra naha ra jaquihín ityi tsi ra jaquihín ityi.

6. Tsehe cuví nu ndihí

Tan tsihin tandihí maa ndaha tyiñu ihya ndoo tyiñu tyin ra tsa jacuaha nu cuví vehe escuela normal tsa nyaá nu cuví Cañada Honda tsa nañi “Justo Sierra” ñiñi cuñi tsi tsa cua jahá cuenda tsi ra naha, vasu ndi maa tsa tacan ra tsító cuví ndi tsihin tsa jacuaha ndi.

Tan yacan cuenda, ihya cuví iin cuhva, tsa nducu cuhva tsi ra tsa jacuaha naha ra maa ñi maa ñi cuatyí tsa cahví can javahá can tyin tacan iyó maa cuhva jahá ra naha, tyin nduve cuhva nacaa cua janduvaha ra naha o janduva tsa ra naha can. Iin ñi tsa jacotó cuví can. Tsicoo iin cuhva tsa ndu uvi cuhva tsa janahá tsa cuví ndaha tyiñu can tan tsihin tsa caahan maa ra naha tsa cua javaha ra naha programa tsa cua janduvaha tsa ña vaha iyó can. Tan cua janduiin yo tandihí maa tsa tsíñi ñuhu tan tsihin tsa tyaá yahvi yo.

Nda cuiya uvi mil uhun tsa cuví vehe escuela normal can tsahá ra naha nda tyiñu tyin tacan tan cua nasama cuhva iyó vehe escuela can. Tan yacan cuenda cuahan tsahnu ra naha, maa tyin cuee cuee ñi. Maa tyin xuhun tsa tsíñi ñuhu cuahan nandaá tsi, tan tun cua nyehe yo xuhun tsa ñihi ra cuví universidad naha ra, ña inducu cuví tsi, tan maa ñi yacan nyitá iñi ndi.

Tan quiví tsa quihví tsa cuví Plan 2012, quitsahá ndi nducy ndi cuhva tan tsahá ra naha ndatu tsi ndi tsa cuví nuu tsihin tyiñu can, tsihin uñi millón tsasava tyin tacan xuhun tan cua cuví nduvaha vehe escuela can: tsa cuenda redes, tsa cua nduvaha tan cua jata ndaha tyiñu tsa tsíñi ñuhu un cuví vehe escuela can, tyin maa tsa cuví Plan can ndacá cuenda tsi tsa cuví ndaha tyiñu tsa javahá ra yangui naha ra, tan ¿Nacaa cua jahá tyiñu tucu ndi tsihin ndaha tyiñu can tan ña tsahá tsi cuhva nu yucu ndi? Tan ican cuví nu nandaa ndi juhva, maa tyin ña ñavin yacan ñi ndi cuñi ca maa tsi. Ndi cuñi ca tsi cua jaha tyiñu ca yo tyin tacan naa tsaa tsi cuví tsi tumaa cuví intuhun institución cuenda educación superior.

A ndi intuhun ñi ra cuatyí tsa cahví cuiya ihya naha ra cua quita tsihin Plan ihya tan ña vaha tucu tun cahán yo tyin ndihí maa cuhva tsa caahán tsi javahá yo. Cuñi tsi yaha nyico inga cuiya tan cua coto tan tun ndihí cuhva caahá tsi javahá yo. Maa tyin tan tun jahá tyiñu maa yo cuhva ihya: jahá tyiñu yo tsihin nyivi ñuu, cua jacuaha tahan maa yo tsi yo, javahá yo iin cuhva tan cua jaha tyiñu yo tsihin tahan tahan ra cuví maestru naha ra.

Tahan tahan sava cuiya tan ra cuví maestru naha ra nducu tucu ra naha cuhva tan cuví janahá ra naha tsi ñi cuatyí can tumaa

cuví jutu ñi. Cuví tsi intuhun tyiñu tsa javahá ra naha nu cuví vehe escuela can tyin tacan tan ra maestru can naha ra nyehe nyehe ñi ra naha naa cuví tsa tsíñi ñuhu tan tacan tan cua cutuhva ca ra naha tan na coto ra naha naa cuenda cutuhvá ra naha. €

Raúl Bárcenas Ramírez

Cuví yu licenciado cuenda Educación Primaria. Ndihí cahví yu nu cuví Centro Regional cuenda Educación Normal ñuhu Aguascalientes (CRENA) tsa yahá tsahun uvi cuiya. Tan tsa yahá yacan cahví yu tsa cuví maestría cuenda Educación Básica nu cuví Universidad Autónoma ñuhu Aguascalientes. Jahá tyiñu yu tumaa maestru nu cuví ñuu Cañada Honda tan tsa yahá yacan tan jacuhun ra naha tsi yu cua jaha tyiñu yu nu cuví Instituto cuenda Educación nda ñuhu Aguascalientes tumaa ra yihi ndaha nu cuví Departamento cuenda Seguimiento, Planes tan Programas. Quihví yu cuví yu director cuenda Escuela Normal nu cuví vehe Escuela Normal Rural tsa nañi “Justo Sierra Méndez” cuiya uvi mil utsi uvi. Tan tsító yu tyin nu cuví vehe escuela normal can iyó ra tsa jacuaha tsi nyivi ndaahvi, tsi nyivi tsa nudve na iyó tsi, nu cuví yucu. Tatun nduve ca escuela normal can cua coo, yoñi yo cua jacuaha tsi nyivi ndaahvi can, tan tacan ñi cua coo maa ñi tsihin tsa ndaahvi ñi nu cuahan ca maa tsi quiví. Tan tsa cahví yo cuví tsi intuhun ndaha tyiñu tsa cua tava tsi yo ityi nuu.

DOSSIER

INGA CA CUHVA NYEHE NYIVI TYIÑU JAVAHA RA NAHA

Tyiñu cahnu tsa cuñi tsi yacan cuví: tsa na cutuhva nandihí ra cuatyí naha ra tyin tacan tan cuví jaha tyiñu ra naha tsihin tsa nyityi

¿Ndaa tsa cuví tyiñu cuenda tsa cahvi un quitsaha tan cuahan ca maa tsi? ¿Nacaa cuví nyehe yo tyiñu tan cuhva cuahan jaha tyiñu ra jacuaha tyin tacan tan cuví jatyinyee tsihin tsa nandaa tsa iin ñi cuví cuhva cuahan cahvi ra naha tan cuhva cuahan tsahnu iin ñuu? artículo ihya jandu iin can ityi, cuhva tan tyiñu tsa cua cuhun ca escuela ityi nuu tan nu cuví ñuu nda tsa jahá cuenda ra naha cuhva cuahan jaha tyiñu ra jacuaha naha ra intuhun un iyó escuela nu ña cuahan ra naha cua nyehe ra naha: tsa cuví educación media superior.

JUAN FIDEL ZORRILLA A.
Académico de la Universidad Nacional
Autónoma de México
fpertinente@yahoo.com.mx

Tan escuela tsa cuví educación media superior (EMS) naaha nyehe maa yo tyin yofi ca maa tyaa cuenda ñucoohyo, tatun jandu inducu yo can tsihin inga ca educación. Tsehe cuví jaha yo tsa ndaa, tumaa iin cuhva, tatun jaha yo cuenda nandihí maa tutu quitá nu ndihí tsa oco cuiya, tumaa cuhva caa tsa jacuaha, tsa jacotq nahnu cuenda Instituto de Investigadores siqui Universidad tan Educación de la Universidad Nacional Autónoma cuenda Ñucoohyo (IISUE-UNAM); tsa cuví *Revista Mexicana de Investigación Educativa* tan *Revista cuenda Educación Superior*; tan inga ca maa. Tsa jahá cuenda ra naha tan quitá tyin 96% tan 97% artículos caahán can siqui escuela primaria o escuela nu cahvi vaha ra naha. Yacan, tsa cuví EMS ña tiñ cuenda tsi can nda nu quitsaha jaha cuenda ra naha tan siin ca maa tsa yí tsa yaha can nda, quita maa tan iin oco tsahun cuiya tsa cuenda cuhva cuahan nandaa xuhun tsa tsatyíñu ra nyivi ñuu.

Ra cahvi naha ra, tyiñu ra jacuaha naha ra tan tsa cuñi tsi

Tsa nyehe ra naha cuhva cuahan jacuaha ra naha nduve xuhun cuaha tsatyíñu ra naha tsihin EMS, tsa ñiñi cuñi tsi cahan tuhun tsa tsiñi ñuhu tsa cua quitsaha ra naha nyehe ra naha tyiñu can tyin tacan tan cuví coo vaha iin cuhva nyitsa tsa tsaha cuenda tan tsa cua cuhva cuenda ra naha nandihí ñi maa.

Tan cuñi nacoto yo tyin ndi maa tsihin tsa yí ihya, cuahan nducuaha ca ra cuatyí naha cahvi yaha maa tan uvi millón cuví ra nda cuiya 1990 nda cua quita uhun millón cuví ra naha vityin. Nyitsin cuahan nandaa cuhva tiin ra cuatyí tsa tsahun tan tsahun cumi cuiya naha ra tyiñu ihya. Maa tyin, vasu ndi maa tsa nducu ra nducú tyiñu ndaca ñaha ra tan ra cuví cuenda institución na hara tsa inyita ñi cuahnu escuela tumaa tyaa ra cuhva, tsihin yí xaan tan tsaha tsi tsa vaha tsa cuenda tsa nanducu ra naha cuhva coo vaha escuela. Tan resultado cuenda tsa cahvi ra naha libru, matemática tan ciencia, nuu programa tsa cuví *Programme for International Student Assessment (PISA)*, ninu xaan yucu ra naha tsihin can tsa nuu nandihí ca ñuu cuenda Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos (OCDE).

Tyiñu tsa cuñi tsi taahan tsi nyehe yo can tsihin tsa vii tan tsihin tsa ñihi tsa numi cuenda

tsa ndaahvi xaan iyó tsahnu tsa jacuaha escuela yo. Ra tsa tsito cuhva iyo can naha ra jaquihin ityi ra naha tsa ña tsinu iñi yo tan ña cuita iñi tsa nducu ra naha xuhun tsihin tsa caquiñi tsitsi un cahvi ra naha tan programa cuenda tahan materias. Nu tsaha cuenda tsi tan cuhva jandu iin yo tsa nyityi tsi ra jacuaha naha ra nanduvi can tsa cua coto yo tyiñu tsa javaha ra maestro naha ra tan tacan ñi cuenda ra cahvi can naha ra, cuhva cuahan ra naha tan cuhva cuahan cunyeer ra naha cahvi ra naha. Cuñi tsi jaha vaha yo cuenda tatun vaha cuhva cuahan tyiñu jacuaha tun nyitsa tyin cuví jaha tyiñu ra cahvi can naha ra tsihin tsa nyityi tsa tsito ra naha, tsihin nandihí maa, tan tsihin tsa cuví ciencia, tsihin yuhu caahán ra naha tan siin ca maa tsihin tsa cuví matemáticas aplicadas. Tsa nyitsa maa, tuhun tsa nyiso currículo ñavin intuhun ñi cuhva iyo can tsa cuenda tsa cahvi vaha ra naha, tyin iin tsa tsinu incahnu ñi tyin tacan tan cuví tyaa iñi ra cahvi can naha ra tsa cahvi ra naha, tsa cuenda tsa cua cahvi vaha ra naha, tsa cuhva cua coo ra naha tan tan tsa cuenda tyiñu cua jaha ra naha.

Tsa cuenda tsa taahan tsi cahun tsehe, yacan ñiñi cuñi tsi nyehe yo nacaa cuhva tyiñu can tsa cuví yo tumaa iin ñuu cuhva cuahan tyiñu tsa cua jaquihin ityi tsi yo nacaa tsinu tyiñu ihya tan jañiñi yo nyehe yo tun nandihí ra cuatyí can naha ra cunyeer cahvi can. Tan tsihin yacan ñiñi cuñi tsi nasama yo cuhva jaha tyiñu ra naha tsitsi vehe escuela iin cuhva tsa ña yí xaan ñi tan ñi acuiti xaan, vaha ca cuaha ca tyiñu tan cutuñi vaha ca iñi ra naha can. Tsa cahvi vaha can ñiñi xaan cuñi tsi can tsa cuenda tsa cua jaha tyiñu ra naha tumaa maestro tsihin tsa cahvi ra naha libru tan tsa cuaha cua tyaa ra naha, tsihin matemáticas aplicadas tan nyitsin nyehe yo can tsa siin siii libru cahvi ra naha tan tsihin tyiñu cua ñihi ra naha tan tyiñu tsa yí xaan tsa tsito ra naha tsihin tahan tahan libru tsa cahvi ra naha, tan vihi cuii ca tsa cuví científicas tsa cuenda nacaa cua tiin ra naha tyiñu tsihin tsa tsito ra naha tsa cuví, técnico, práctico, ético o cuenda tyiñu ra ndacá ñaha.

Maa tyin, ñiñi xaan cuñi tsi coto yo tyin tyiñu ihya ña cua cundaa tsi tsihin tsa janandaa yo tan jandu yí xaan yo cuhva iyó escuela normal maa ñucoohyo tan estatal; tyin jihna, cuñi tsi xuhun tan programa tsa cua jacuhun tan cua jaha tsa nyitsa tyiñu tsa cua ñihi ra cahvi ihya. Tsa cuhva yo tunyee iñi tsi ra cahvi ihya naha ra tsa cahun ra naha ityi nuu tsihin tsa tsitó ra naha tsa cuenda tsa vaha tsa cahvi ra naha iin tsa cuee caca iñi ra naha tumaa ley tan javahá siqui iñi ra naha can tsa tyaa nuu vaha

ra naha tsi nyivi. Tsa javaha yo tyehen, tan vihi cuii ca tatun nacoo tsiyo yo ley yihi ndaha tsi ra jaha tyiñu nuu tele naha ra, tsa vaha jatyinyee ra naha tan ña yíi ñi jañiñi ra naha tsi ra naha tsa janduvaha ra naha cuhva un jaha tyiñu ra naha, yíi tsaha iyo xaan jatyañu tan cunyee ca can quihvi tsa ñavaha.

Cuvi cacá iñi yo, tsa cuenda, iyó iin tsa cuñi tsi. Tsa jihna cuii ñi, coo ndaha tyiñu tsa vaha ca tsi yo, programa, mecanismos tan jañiñi yo tsi yo tsa cua janduvaha yo tsi ra tsa cua cuvi maestro naha ra. Tyituñi vaha iñi yo tyiñu tsa cuvi verbo “janduvaha” tsa iin ñi maa tsihin can cua cahun nandihí tyiñu ra maestro naha ra, tsa cua nacuaaha ra naha, tsa jandutsaa tan naa ca maa inga ca tsa iyó a tsa vaha tan tsa ñavaha tsa jatyinyee jacuhun can nu ndu iin ndaha tyiñu ra tsa cahvi can naha ra. Tsa cuñi tsi yacan cuvi tsa janduvaha yo tyiñu tsi ra maestro tsito tsihin tsa cuenda tsa cua cahvi naha ra. Ñiñi cuñi tsi cuahnu ra maestro can tyin tacan cuvi jaha tyiñu ra tan tan cua tyahvi ra naha tsi ra tsa cua tsi ra cuatyí naha ra tan vaha cahun tyiñu ra maestro tan tsihin ra tsa jacuaaha ra.

Ra maestro cuenda tsa cuvi EMS tsa nandihí ñi tyiñu jahá ra

Iin cuhva cuenda tsehe cuvi tsa jandihí yo tsa tiin cuenda yo taahan cuhva tsa tsa quita ityi nuu ca cuenda escuela EMS un ndihí tsa oco cuiya tumaa tyempu tsa cua jacuñá ca ra naha tyiñu. Lugar tsa javaha ra naha maa ñi tyiñu cuenda ra tsa tsaha cuenda tsi ra tsa cahvi naha ra o cuenda tutoría, vaha ca tatun tsica iñi ra naha cuhva ra naha taahan ca hora jaha tyiñu ra maestro tsa jacuaaha tahan tahan libru, tsa ndi cumañi ca cuñi tsi nduvaha cuhva iyó tsa cahvi ra naha cuhva cuahan cuenda institucion. Cuhva tsa ñiñi cuñi tsi nanduví can iin tsa cahnu vityin tsa iyó cuaha ca cuhva cutuñi iñi yo cuenda tsa cahnu cuvi tsa cahvi nyivi ñuu un cuñi tsi quihvi escuela. Tsa cutahan nyivi ñuu tsa tsitó, tyituñi iñi, natuhun tahan tan yihi ndaha can tsihin tsa nyityi xaan, ra tyaá libru tan ra cuvi científicos tsa cuvi jatyinyee tsihin tsa cuñi xaan tsi tsa jaha resolver iin tsa yíi cuenda ñucoohyo tsa cuenda seguridad física, jurídica tan cuenda ra ndacá ñaha tsi nyivi tan ndaha tyiñu ñi. Tsa ña jaha cuenda yo tuhun tsa ndoq ihya cuenda ñucoohyo tsicoo tsa yíi xaan cuenda can tsa cuan du iin ñuu can tan quituvi can siin siin cuhva tsa yíi tsa nduvita materia tsa jacoto, tsa tsaha cuenda naa iin tyiñu iyó, tsa natuhun tahan tan cuenda cuenda tsa jacuvi ra naha tsa cuii tan tsa tava cuenda naa

maa tsihi iyó tan tsa coo in tsa vaha cuenda ñucoohyo. Cuhva tsa yíi tsa quituvi tsa cuenda nandihí maa ra naha, tan yaha ca yíi iyó can tsa nyivi tsa yoñi jatyinyee tsi ñuu.

Ñi maa cuhva jaha tyiñu nahnu tan siqui tsa jacuaaha tsi ñuu tsa yoñi jatyinyee tan yacan tsicá tuhun tyehen tsinu uvi: ¿nacaa tsa yíi iyó ra jacuaaha can naha ra tsihin tyiñu tsa javaha ra naha un cuvi ñuu nyihi, escuela multigrado, cuhva iyó nyivi inyiu o tsihin ra cuatyí tsa cahvi naha ra tsa iyó pehe naha ra?

Tsa cuvi Educación Media Superior a Distancia (EMSAD), tsa cuvi Telebachillerato tan tsa cuvi bachillerato intercultural uñi taahan nuu can siin siin tsa cuvi can tsa quitsahq nasama cuhva jacuaaha ra naha nu ndihí 15 cuiya un cuvi ñuu nyihi. Tsa cuvi bachillerato intercultural quihin ra naha cuhva tsa jacuhun ra naha ityi nuu tsa cuenda Coordinación General de Educación Intercultural tan Bilingüe de la Secretaría de Educación Pública tsicoo, tsa ndaahvi tsa cuii, iin tsa ña cuvi cahun vaha ityi nuu, tyin taahan ñi escuela ñucoohyo quihñi ra naha cuhva can.

Tsa cuvi EMSAD ñihi ca quihvi can un cuvi ñuu nyihi, iin nyita nyehe ra naha tyiñu cuenda Colegio de Bachilleres estatal o tsa cuvi Colegio de Estudios Científicos tan Tecnológicos (CECYTE) estatal. Cuhva iyó can tsa vaha ca cuvi iin vehe nu yucú uvi taahan ra jacuaaha naha ra tan intuhun ra yihi ndaha. Vasu ndi maa ndi maa ra yihi ndaha can cuvi, tan tyito xaan nyaa vaha ra tsa cua jacuaaha ra, tan tyiñu ihya nduve tsa nuña iyó can tsa cuenda nandihí maa tutu tsa cuñi tsi cu nduvaha ñucoohyo. Tsaha cuenda tsi tyehen yacan, tsa javaha ra naha, taahan nundaha ñi ira maestro naha ra yihi ndaha nandihí maa cuhva iyó can.

Nyitsin nyehe yo tsa numi cuñi tsi nduvaha cuhva iyó tyiñu can, cuhva jaha tyiñu can tan cuhva iyó nandihí maa tutu can tsa cuenda iin naa tundoho. Ña ñiñi cuñi tsi caca iñi yo tyin cuvi cahun ca materias tsa tsicá iñi ra naha tsa cuenda bachillerato urbano, tsa vaha xaan iyo tsihin un quitsaha materias cuhva taahan tsi javaha ra naha tsa yihi ndaha ra maestro tsihin cuhva vaha iyó ra tsa cunyee iñi ña tiin cuenta ra tsaha ra naha tsi ra cuenda educación superior.

Tan tsa cuenda, Telebachillerato, vaha xaan iyó can tsa cuenda estatal tan cuaha ca cuhva tsicoo can iyo tan ñavin ca inga tsa uvi taahan ca can, tahan ñi tumaa tsa cuvi ñuu Veracruz. Maa tyin, tumaa tyin cuhva ihya tsaha can ityi tsa coo iin bachillerato tsa caaha ca, tyin iyó

vehe escuela tsa cuvi Telebachillerato tsa iin cientu maa ra cuatyí naha tsicá can. Iin tutu cuaha xaan janaha can, nda tsa cuaha xaan cuhva cuvi nyehe yo can, cuhva tsa nasama can cuvi can bachillerato tsihin tsa tsicá ra naha escuela can nyehe yo.

Tsa nduñi taahan cuhva iyó can, tsa ndi cumañi ca tyaá yo cuhva tan tsa cuñi tsi cuenda tsa tsicá iñi ra naha tsa taahan tsi javaha ra tsa cuhva cua jaha tyiñu can, ñiñi cuñi tsi coto ra naha ra nandihí cuhva iyó can, cuhva jahá tyiñu can, tsa javaha can tan nacaa quita vaha tyiñu can un ndihí.

Cuhva tsa javahá ra cahvi vaha naha ra tan cuhva tsa cuahan nduvaha nu cuvi Ñucoohyo vityin

Tsa tsinu uñi tsa nducú tuhun nyaá tsi ihya: ¿Naa cuvi tsa javahá ra cahvi vaha naha ra tan naa cuvi tsa nyehé ra cuvi maestru tsa yucú Ñucoohyo tsitsi quivi vityin? Tsitsi tsa oco uhun tan oco utsi cuiya tsa tsa yaha janduvahq ra naha iin cuhva tsa cua jacuahá ra naha, tan nducu ra naha cuhva cua nanducu ra naha tsa tsiñi ñuhu, cua javaha ra naha, cua nyehe ra naha tyiñu can, cua nducu cuhva ra naha, naa ca cua jacuaaha ra naha, tan cua jaha tyiñu ra naha, tan cua janaha ra naha, tyin tacan tan cutuhva ra cahvi naha ra, ñavin tucu maa ñi cuhva caahán tsi, cuhva cua javaha ra naha tan cuhva cuahan tsi, tan cuñi tsi jaha tyiñu ra naha tsihin tsa cutuhvq ra naha. Tan tandihí maa tsehe, tsahá ndatu tsa tyin cuahan nandaa tyiñu jahá ra cuvi maestru naha ra, tan tandihí maa tsehe nduve tsi nyaá cuhva nu cutuhvq maa ra cahvi vaha naha ra:

1. Nandihí maa cuhva tsa tsitó ra cuvi maestru can naha ra, tsityiñu ra naha can tsihin tsa janahá ra naha, tsihin tsa tyaá ra naha tyin tacan tan cuvi nyehé ra naha naa cuvi tsa tsitó ra naha.
2. Natyisó vaha ra naha tandihí maa cuhva iyó vehe escuela tyin tacan tan ra cuatyí tsa cahvi can naha ra cunyee cutuhvq ra naha tsa cuñi ra maestru can naha ra tsa cutuhvq ra naha. Natuhun tahan ra naha tan jatyinyee tahan ra jacuahá can naha ra tsi ra naha, tyin tacan tan nduvaha vaha nu cuvi vehe escuela.
3. Javahá yo tan janduvahá yo tandihí maa cuhva cutuhva ra naha tan cuhva tsa jahá tyiñu ra naha, cuhva tsa cuvi cuhva cuenda ra naha tsihin tsa caahán ra naha tan tsihin cuhva tyaá ra naha, javahá ra naha tutu tsa tyaá ra naha tsihin tsa cutuhvq ra naha nacaa jaha tyiñu intuhun yuhu.

4. Tsahá ra naha tsa cutuhvá vaha ca ra jacuahá naha ra tan na cutuhva vaha ca ra naha tsihin tsa ña tsitó ra naha cuenda tsa jacuahá ra naha siqui: I) ra cuatyí tsa cahví tan ra tsa jacuahá naha ra; II) iin nu vaha tan iin nu inducucu ñi cutuhva ra naha; III) na coo vaha cuhva tsa cua jaha tyiñu ra naha; IV) na jaha ra naha evaluar, tan V) na caca iñi ra naha tsa cuenda ra tsa cahví can naha ra.

Tan yacan cuenda, ra tsa yihí ndaha institución cuenda educación superior tsa cuví licenciatura cuenda ciencias y humanidades tan yacan cuví tsa jatyinyeé tsi ra tsa cua jacuahá tsa cuenda EMS maa tyin nduve xaan na cuví yacan tyin ndi cumañi xaan cuahnu ra naha tsihin tuhun can.

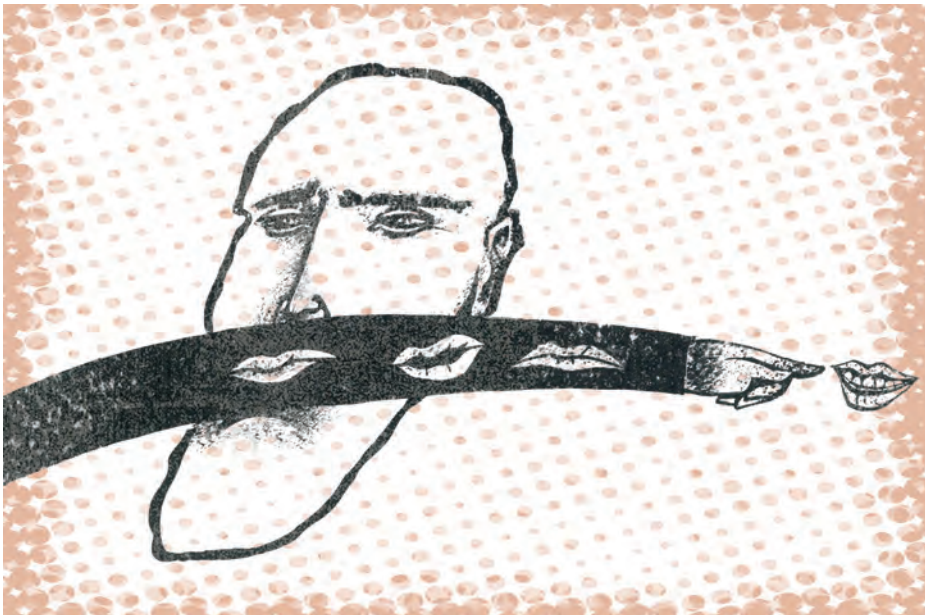
Tsa jatyinyeé cuenda tsa cua javaha ra naha tsa cuví política educativa

Tan nda nu jandihí tsi, tsehe cuví tsa tsicá tuhun ra naha nacaa tan cua cuví jatyinyee tsa jahá ra naha evaluar tsihin tsa cua javaha ra naha tsa cuví política educativa tsihin tsa yihí tsa yahá ra tsa jacuahá can. Tsa jihna cuii ñi, tsa ñiñi xaan cuñi tsi coto yo cuenda evaluación nacaa cua javaha yo tsa cuví política educativa can tan nacaa cua jatyinyee tsa cua ñiñi tsa cuñi tsi tan yoo cua jatyinyee.

Tsahá cuenda tsi cuhva cua nyehe yo tan cuhva cua janduvaha yo, tsa cuví tsa cua cahví ra naha, tsa cuenda tsa cua cuví ra naha ra jacuahá, tan cuñi tsi tsa nduvaha ra naha, na nyehe ra naha tsa tsa, na cahví ra naha tan naa inga ca maa. Tan tsa cuví tyiñu ihya, cuñi tsi

tsa cuahnu tsi tandihí maa cuhva tsa caaahán tsi tuhun tsa cuenda ra cuví maestru naha ra, tsa jacuahá ra naha tsii iin grupo. Tan tsa cuví yacan, nyaá yahvi tsa cua cutuhva ra jacuahá naha ra, tahan tahan nu cua jacuahá ra naha, tsa cuenda ndatu tsa cua ñiñi ra naha, tsa cua nducuahá can tyembu tsa cua tyahvi tsa cuenda tsa javahá ra naha tsihin nu jacuahá ra naha.

Tsa cua yaha yo tsa yihí, tan cua jacanaa yo, taahan tsi cua jacanaa jihna yo tandihí maa tsa cuví tsa jaquihín ityi ra naha tsi yo, tan tsihin ndaha tyiñu cuaha, nu cuví nu cua jacuahá ra naha tsihin tsa cua cutuhva yo. Maa tyin tsa nandihí maa cuhva ihya, tsa cuhva tsa iyó cuhva jahatyíñu ra cuví bachillerato naha ra, nandihí maa cuhva ihya “jaquihín ityi tsi”, iin cuhva cahán ñi yo, tan tandihí maa tunyee iñi tsa tsahá ra naha, tsa tacan sama ra naha tsa cuví proceso formativo tsihin propósito sensato nu cuví asignatura. Yacan cuenda, iyó tsa cuví subsistema público tsa nasama tsa cuví tsa jacuahá ra naha, tsa nañi tutoria tan yacan cuví tsa ñiñi xaan. Tan tsa cuví materia ihya cuaha mil ra cuatyí naha ra ña yahá can, tan juvin ra naha cuví tsa tyahví tsa cuví examen extraordinario. Tan juvin ñi tacan cuví tucu tsihin nu jasiquí ra naha tsihin arte. Tan juvin cuhva ihya quinyaa tandihí maa cuhva tsa tsicá iñi ra naha tan jandaví ñaaha tsi tsii ra naha, tan nasama tandihí maa cuhva tan tsinú iñi ra naha tandihí maa tsa ña vaha. Tan tsa nandihí maa tsehe, javahá tsi iin tsa yihí, tyin cuñi tsi nanducu yo nacaa tan tandihí maa ra cuatyí tsa cahví can naha ra, cua ñiñi ra naha cuhva jahatyíñu ra naha. €

Gaceta de la Política Nacional de Evaluación Educativa

Ja jëyëjpë mëdyaakpë
ma ja Política México
Naax Jootypë ma
ja Yajkapxtaakpë
mëdë Kapxtaakpë
Ëna'k Examen ajxy
Yak'ëdyuñëëjën

Tutu jacotó cuenda naca
tan coto yo tun vaha o ña
vaha jaha tyiñu ra jacuaha
naha ra. Política Nacional
de Evaluación Educativa